

Kényszerleszállás Budapesten Magyar irodalom és szovjet kultúrpolitika „rossz időjárási viszonyok” idején

Seres Attila*

Abstract **Emergency Landing in Budapest. Hungarian Literature and Soviet Culture Policy During “Bad Weather Conditions.”** In October 1955 suddenly and quite unexpectedly two Soviet writers appeared in Budapest, who had to stay there for some days because of the emergency landing of their planes to Vienna and Tirana, respectively. One of them was Aleksandr Borisovich Chakovskiy (1913–1994), editor in chief of *Inostrannaya Literatura*, the Soviet world literature’s magazine, the other was the well-known Soviet author and essayist Ilya Grigoryevich Ehrenburg (1891–1967). It seemed a good occasion for the Hungarian party leadership to organize meetings with Hungarian writers and some main representatives of the cultural policy of the Hungarian Worker’s Party and make the political opposition of Hungarian writers face with the Soviet literary policy doctrines. The consequences of both Chakovsky’s and Ehrenburg’s several days stay in Budapest became a “case” in the Central Committee of the Soviet Communist Party and made the party leadership orientate Soviet litterateurs regarding the official position on political movements of writers in the Socialist countries.

Keywords Hungarian literature before the Hungarian revolution in 1956, Soviet literature in Khrushchev’s era, Aleksandr Borisovich Chakovskiy (1913–1994), Ilya Grigoryevich Ehrenburg (1891–1967), Question on the authorial freedom, Political opposition in the Hungarian Writers’ Union

Bevezető

1955 októberében példátlan esemény játszódott le a korabeli magyar–szovjet irodalmi kapcsolatok történetében. Alig pár napos eltéréssel egymást követően, hirtelen és váratlanul az 1950-es évek szovjet irodalmi közéletének két központi figurája bukkant fel Budapesten. Mindkettejük megjelenésében az a – valósággal sorsszerű – közös vonás, hogy nem a megszokott hivatalos úton, tehát nem az érintett írószövetségek cseréje

* MTA Történettudományi Intézet
Email: seres.attila75@gmail.com

keretében, esetleg nemzetközi szervezetek (például a Béke Világtanács¹ stb.) révén, mint arra korábban volt már precedens, netán pártvonalon érkeztek. Sőt, eredetileg egyikük sem Budapestre készült, az útjukat ugyanazon okból kifolyólag kényszerűen kellett ott megszakítaniuk: repülőgépeik a rossz időjárási viszonyok miatt kényszerleszállást hajtottak végre a magyar főváros repülőterén. Alekszandr Boriszovics Csakovszkij (1913–1994) íróról, lapszerkesztőről, az abban az évben alapított világirodalmi magazin, az Inosztrannaja Lityeratura főszerkesztőjéről és Ilja Grigorjevics Ehrenburg (1891–1967) íróról, esszéistáról van szó. Előbbi a szovjet delegáció vezetőjeként Tiranába utazott az Albán–Szovjet Kulturális Hónap rendezvényeinek ünnepi megnyitójára, míg utóbbi egy kétfős küldöttség tagjaként Bécsbe tartott a Béke Világtanács Irodájának soros ülésére.

Noha mindkettejük tekintetében nyilvánvaló volt, hogy tőlük független körülmények játszottak szerepet a hosszabb-rövidebb idejű budapesti „kényszerpihenő” beiktatásában, a véletlenszerű esemény és annak konzekvenciái előbb-utóbb mindkettejük esetében az SZKP Központi Bizottságának ingerküszöbét elérő „ügye” terebélyesedtek. Jelen közleményünkben a két „ügyre” vonatkozó orosz levéltári iratokat tesszük közzé, amelyek magyarul még egyáltalán nem, orosz nyelven pedig csak részben váltak ismertté. Ezek a dokumentumok nem csak azért kelthetik fel a hazai irodalomtörténészek és történészek figyelmét, mert újabb, igen értékes adalékkal szolgálnak annak megítéléséhez, hogy milyen dilemmák feszítették a Magyar Dolgozók Pártja irodalompolitikai doktrínáját a magyar írók meghatározó csoportján belül egyre erősödő ellenzéki hangulat miatt. A párt hivatalos irodalompolitikai kurzusa és a magának nyilvánosságot is teremtő Magyar Írók Szövetségén belül létrejött ellenzéki formáció közötti törésvonalak 1955 ősziére látványosan elmélyülnek. A két szovjet irodalmár budapesti tartózkodását időben közvetlenül megelőző kulcsfontosságú eseményors az Irodalmi Újság szeptember 17-i számának eldobása, majd az MDP Tudományos és Kulturális Osztályának határozata volt a Rákosi Mátyás által is nyíltan támadott Hámos György felelős szerkesztő lemondatásáról. A konfliktus következő állomása, az Írószövetség elnökségi pártcsoportja hat tagjának, illetve titkárának lemondása már egybe is esett Ehrenburg budapesti tartózkodásának napjával.² A Szabad Nép felelős szerkesztője, Horváth Márton és Alekszandr Csakovszkij közötti beszélgetésről készített feljegyzést ebben a kontextusban azért tarthatjuk számottevőnek, mert abban a párt legfelső vezető testületében is helyet foglaló lapszerkesztő egyfajta „összinte vallomás” keretében tárja fel a párt fent említett dilemmáit, illetve a politikai vezetés és az írók viszonyában kialakult törékeny helyzetet.³ Ilyenfajta bizalmas jellegű és a párt lapjait is kiteretető helyzetértékelésre az MDP hivatalos dokumentumaiban (jegyzőkönyvek, határozatok, leiratok stb.) eddig nem bukkantunk, nyilván a magyar ideológus számára is célszerűnek tűnt, hogy közvetlenül a pártvezetés utasításának és közvetve a budapesti szovjet nagykövetség kérésének megfelelően kimerítően és a problémákra foku-

¹ 1953 júniusában a Béke Világtanács budapesti kongresszusán résztvevő szovjet delegáció tagja volt Alekszej Szurkov, a Szovjet Írószövetség titkára, és jelen írásunk főszereplői közül Nyikolaj Tyihonov költő és Ilja Ehrenburg író is. Erre részletesen ld.: Ständeisky Éva: Háromszor ugyanarról. A Horváth Márton-hagyatékából. 2000, 1996. 12. sz. 50–54.

² Az irodalmi viszonyok 1955 őszi leírását a legrészletesebben ld.: Rainer M. János: *Az író helye. Viték a magyar irodalmi sajtóban 1953–1956.* (Gyorsuló idő). Budapest, Magvető Kiadó, 1990. 160–221.

³ Ld. a 2. sz. iratot.

szálva adjon számot a világirodalmi viszonyokban valamelyest kompetensnek tekintett szovjet partnerének.

Mint azonban jeleztük, nem csak az a tanulságos, hogy a magyar pártvezetés prominens tagja hogyan interpretálta a kialakult viszonyokat, hanem az is, hogy a Kreml milyen konzekvenciákat vont le ebből és általában véve a Budapestről érkező információkból. Csakovszkij szovjet szemüvegen át szembesült a magyar irodalmi viszonyokkal, s ez érthető megdöbbenést váltott ki belőle, tapasztalatai azonnal arra készítették, hogy rövid úton tájékoztassa minderről a Központi Bizottságot. A Horváth által elmondottakból ugyanis – megítélésünk szerint – azt a következtetést is le lehetett vonni, hogy a magyar pártvezetés nem tudja kellő hatékonysággal kontrollálni és mederben tartani az irodalmi közéletben zajló folyamatokat, határozatlan, és ebből kifolyólag adott szituációban még engedékeny is. Sem ez a fajta politikai habitus, sem a magyar irodalmi közeg radikalizálódása nem illett bele abba, ami a Szovjetunióban bevettnek számított a hivatalos irodalompolitika és irodalmi alkotói közeg diskurzusában. A pártosság, továbbá a rendszer gazdasági és társadalmi bázisának ábrázolása (szocialista realizmus) a politika által megkövetelt legfőbb elvárások közé tartozott, az ettől való eltérés, a hibákra való finom utalás, netán a rendszerkritika, a politikai-társadalmi mechanizmus alapjainak megkérdőjelezésével, ideológiai szembeszegülés-sel volt egyenértékű, s következményeket vonhatott maga után.⁴

Nem lehetett tehát véletlen, hogy Csakovszkij a hazaérkezése után maga is mankóra szorult a tekintetben, hogy a gondozására bízott, s a szárnyait még éppen csak bontogató világirodalmi magazin hogyan is interpretálja az ún. „népi demokratikus országokban”, így Magyarországon zajló irodalmi folyamatokat. Mint látjuk, ő maga, *expressis verbis* a „beavatkozás” kifejezést is használva, sokkal erőteljesebb nyomás-gyakorlást is kilátásba helyezett. A Központi Bizottság részéről ugyanakkor ezt meglehetősen kategorikus formában elvetették, s a főszerkesztő értékre adták, hogy a lapnak nem hivatása beavatkozni más országok irodalmi-ideológiai küzdelmeibe, ugyanakkor az adott országban a nem kívánt tendenciákkal szembehelyezkedő hivatalos álláspontot, párthatározatokat meg lehet jelenítenie, továbbá meg kell nyernie ebből a célból „kompetens” alkotókat. Ha ez nem is minősült közvetlen beavatkozásnak, a hazai közvélemény értékítéletét ezzel moderálhatták, a magyarországi ellenzéki irodalmi pozíciók bagatellizálásával a szovjet olvasó nem kaphatott valós képet arról, hogy a magyar alkotótársadalom domináns része valójában milyen irányba halad.

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy Csakovszkij részben már nyitott kapukat döntött. A Központi Bizottság részéről a figyelmébe ajánlott szempontrendszer egy nappal a Mihail Szuszlovnak, az SZKP KB ideológiai munkáért felelős titkárnak írt levele előtt, azaz december 22-én már meg is jelent a Szovjet Írószövetség hivatalos orgánuma, a *Lityerturnaja Gazeta* hasábjain. A lap aznapi számában közzétett szerkesztőségi cikk ismertette az MDP Központi Vezetőségének határozatát az irodalmi életben tapasztalt jobboldali elhajlásról és Darvas József *Az irodalom a nép ügye* című, a Szabad Nép 1955. december 11-i számában megjelent tárcájának tartalmát. Az ismertetés pellengérré állította Benjámin Lászlót és Déry Tibort, mint azon írókat, akik egyoldalúan világitják meg a magyar nép életét és ezért hiteltelenítik a kultúrában és

⁴ Ld. erre például az egy évvel később, 1956-ban kirobbanó ún. „Dugyincev-ügyet”. Vlagyimir Dmitrijevics Dugyincev (1918–1998) író 1956-ban napvilágot látott *Nem csak kenyéren él az ember* c. regénye nagy botrányt kavart a Szovjetunióban. A sztálini bürokrácia ábrázolásmódja miatt az író tényleg vádolta meg a pártvezetést. Erre részletesen ld.: Wolfgang Kazak: *Lekszikon russzkoj lityeraturi XX veka*. Moszkva, RIK Kultura, 1996. 491.

népgazdaságban elért eredményeket, s mellettük Zelk Zoltán, Hágy Gyula és Mérai Tibor nevét kontextusba emelve hívta fel a szovjet olvasók figyelmét arra, hogy az írószövetségen belül egy pártellenes csoportosulás jött létre.⁵ Kérdés az, hogy ezek után Csakovszkij, aki fel kívánta venni a kesztyűt ezen pártellenesnek kikiáltott alakulatlal szemben, mennyire tudott megfelelni a Központi Bizottság önmérsékletre intó és a „be nem avatkozás elvét” hangoztató intelmeinek. Láthatólag ez maradéktalanul sikerült neki, ugyanis az *Inosztannaja Lityeratura* 1956 első félévi termését átlapozva valóban minden egyes lapszámban ráakadhatunk egy-egy publikációra, amely a magyar irodalmat volt hivatott reprezentálni. Az első Oleg Rosszijanov recenziója Palotai Boris *Ünnepi vacsora* című regényéről,⁶ a második egy József Attiláról szóló esszé Csakovszkij budapesti beszélgetőpartnere, Horváth Márton tollából,⁷ s végül a harmadik számban látott napvilágot Sütő András *Túrós puliszka* című elbeszélése.⁸ Ezek egyike sem volt „leleplező” stílusú, nyílt konfrontációt vállaló, politikáló írás, inkább a Központi Bizottság posztulátumaihoz igazodó, a magyar szocialista realizmus értékeit artikuláló, egyrészt szovjet irodalomtörténész, másrészt az MDP egyik magas beosztású és publicisztikai téren „kompetens” ideológusa, harmadrészt pedig egy magyar kisebbségi szerző tollából származó, különböző műfajú közlés.

Érdeemes előrebocsátanunk, hogy a most magyar nyelvű fordításban közölt levéltári iratok közül négy már megjelent korábban orosz eredetiben egy, a szovjet kultúrpolitikát az SZKP Központi Bizottságának Archívumában (jelenleg: RGANI) őrzött dokumentáció segítségével bemutató reprezentatív kötetben. Ezek Csakovszkij már említett 1955. december 23-i levele Szuszlovnak,⁹ Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének 1956. január 12-i előterjesztése a Központi Bizottság számára az *Inosztannaja Lityeratura* ideológiai irányultságával kapcsolatban,¹⁰ Ehrenburg 1955. december 8-i levele Szuszlovnak,¹¹ s végül Polikarpov 1956. január 4-i szolgálati feljegyzése a Központi Bizottságnak.¹² Világosan látszik azonban, hogy ezek az iratok egy összefüggő sorozatot képeznek az általunk közölt két másik kulcsfontosságú feljegyzéssel is: Csakovszkij 1955. október 12-re datált kézírásos emlékeztetőjével a Horváth Mártonnal folytatott beszélgetéséről,¹³ illetve az Ehrenburg budapesti tartózkodásáról szóló, 1955. október 21-én kelt nagykövetségi jelentéssel,¹⁴ amelyek nem kerültek bele a 2001-ben napvilágot látott válogatásba. Sőt, azt kell mondanunk, hogy az oroszul publikált iratok a forrástárból kimaradt dokumentumokból logikusan és szervesen következnek, s azok hiánya jelentős mértékben megnehezíti a már nyilvánosság elé tárt iratok értelmezését.

⁵ Ld.: *Lityeratura – gyelo naroda. Po sztranyicam vengerszkoj pecsaty. Lityerturnaja Gazeta*, 1955. dec. 22. 4.

⁶ O. Rosszijanov: O novom romanye Boris Palotai. *Inosztannaja Lityeratura*, 1956. 1. sz. 218–221.

⁷ Márton Horváth: Attila József – poet vengerszkovo rabocsevo klassza. *Inosztannaja Lityeratura*, 1956. 2. sz. 175–180.

⁸ András Sütő: Mamaliga sz brinzoj. (Rasszkaz). *Inosztannaja Lityeratura*, 1956. 3. sz. 7–13.

⁹ Ld. a 3. sz. iratot. Megjelent: *Apparat CK KPSZSZ i kultura 1953–1957. Dokumenti*. Otvetstvennij redaktor: V. J. Afanyi. Otvetstvennij szosztavtyel: Z. K. Vodopjanova. (Kultura i vlaszty ot Sztalina do Gorbacsova). Moszkva, ROSZSZPEN, 2001. 457–459.

¹⁰ Ld. a 4. sz. iratot. Megjelent: *uo.* 477–479.

¹¹ Ld. a 8. sz. iratot. Megjelent: *uo.* 452–453.

¹² Ld. a 9. sz. iratot. Megjelent: *uo.* 466–469.

¹³ Ld. a 2. sz. iratot.

¹⁴ Ld. a 6. sz. iratot.

Az első kérdés, ami felmerül bennünk, hogy miért nem kerültek eddig tudományos forgalomba ezek a már megjelentetett forrásoktól tartalmi és logikai szempontból elválaszthatatlan iratok. Mint az például Csakovszkij esetében egészen nyilvánvaló, a Szuszlovhoz címzett 1955. december 23-i levelét a magyarországi (negatív) tapasztalatai ihlették, egyértelműen utal is a magyar irodalmi életben „kiéleződő ideológiai harcra”. Ráadásul Csakovszkij 1955. október 12-i kézírásos (és publikálatlan) feljegyzése ugyanabban az ügyiratban (gyelo) található, amelyikből a publikálásra szánt másik két gépiratot kiemelték. Ennek minden bizonnyal csak egy profán, textológiai érvényű magyarázata lehet: Csakovszkij utókorra maradt kézírásos szövegei még egy orosz anyanyelvű kutató számára is nagyon nehezen olvashatók, nekünk is több napunkba telt, mire a relatíve nem túl hosszú szövegeket el tudtuk olvasni és le tudtuk jegyezni cirill betűvel. Ehrenburg esetében más a helyzet. Maga is utal arra, hogy tudomására jutott, a budapesti nagykövetség jelentése a magyar írók számára elmondott eszmefuttatásáról, ami rossz színben tünteti fel őt és félreérthető megvilágításba helyezi a szavait, eljutott a Központi Bizottsághoz. Jelen tudásunk szerint azonban az SZKP KB egykori archívuma jogutódjának számító orosz föderációs levéltárban, a RGANI-ban valóban nem lelhető fel ez a dokumentum, hosszas kutakodás után sem sikerült ott rábukkannunk, s korábban más orosz kutatók sem akadtak a nyomára.¹⁵ Minden bizonnyal az idők folyamán eltűnt a hivatali útvesztőben, esetleg az egyetlen ott használt példányát ügyviteli vagy tájékoztatási céllal átküldték más államigazgatási szervhez. Valóságos revelációval ért fel ezért számunkra, amikor ezt a jelentést nem olyan régen megtaláltuk a Szovjet Írószövetség egykori titkos irattárában, amelynek archív anyaga csak 2013-ban vált kutathatóvá a tudományos közvélemény számára az Oroszországi Állami Irodalmi és Művészeti Levéltárban (RGALI).

Érdeemes rekonstruálnunk azt is, hogy a két szovjet irodalmár pontosan mikor, mely napon, napokon „rekedt” Magyarországon. Csakovszkij első levele még október 8-án kelt Budapesten, azt diplomáciai postával juttatták el a nagykövetségről Moszkvába. Második levelét, amelyhez mellékletként csatolta a Horváth Mártonnal folytatott beszélgetéséről készített feljegyzést is, már Tiranában vetette papírra négy nappal később. Ugyanitt utal arra, hogy „pár napot” töltött Budapesten, ami lehetővé tette számára a tájékozódást a magyar irodalmi ügyekben. A magyar sajtó is tudósított róla, hogy az Albán–Szovjet Barátság Hónapjának rendezvényei éppen október 10-én kezdődtek Tiranában,¹⁶ amelyet szovjet részről elvileg a delegáció vezetőjének, azaz éppen neki kellett megnyitnia. Így valószínűsíthető, hogy Csakovszkijék gépe október 6-án vagy 7-én landolt Budapesten, s a delegációnak legkésőbb 9-én el kellett utaznia Albániába, hogy ott lehessen az ünnepélyes megnyitón. 10-én minden bizonnyal már nehezebb lett volna felszállniuk, ugyanazért, amiért aznap Ehrenburgék gépének le kellett szállnia ugyanott: a rossz időjárási viszonyok miatt. Az Ehrenburg és a magyar írók közötti találkozásiról készített beszámoló az Irodalmi Újságban expressis verbis tudatja, hogy a szovjet író október 10-én fél napot töltött Budapesten.¹⁷ A szovjet nagykövetségi jelentésből pedig az derül ki, hogy Ehrenburgot és a vele együtt utazó Nyikolaj Tyihonov költőt a repülőtérrel először a margitszigeti Nagyszállóba vitték, ahol egy szűk körű, előzetes egyeztetés folyt velük, amelyen magyar részről Rákosi,

¹⁵ Alekszandr Sztikalin: Ilja Ehrenburg és az 1956-os magyarországi események. Az író viszonya a hrucsevi pártelithez és a nyugati baloldali értelmiséghez az 1950-es években. *Múltunk*, 2007. 1. sz. 8.

¹⁶ Megkezdődött az albán–szovjet barátság hónapja. *Magyar Nemzet*, 1955. okt. 12. 4.

¹⁷ Ehrenburg és Tyihonov látogatása az Írószövetségben. *Irodalmi Újság*, 1955. okt. 15. 1.

Andics Erzsébet, Veres Péter és Illés Béla vettek részt.¹⁸ A magyar írókkal szervezett kötetlen találkozóra pedig aznap, az esti órákban került sor. Tekintettel arra, hogy a magyar sajtó tudósításai szerint október 12-én Ehrenburg már jelen volt Bécsben a Béke Világtanács Irodájának ülésén, amelyen egy világpolitikai kérdéseket is feszegető beszédet mondott,¹⁹ feltételezhetjük, hogy a két szovjet alkotó gépe végül legkésőbb október 11-én, a délelőtti órákban el tudott indulni Budapestről.

Ehrenburg budapesti tartózkodásával kapcsolatban érdemes megemlítenünk, hogy annak lenyomatát megtaláljuk mind a szovjet író, mind a magyar pártvezető, Rákosi Mátyás visszaemlékezéseiben. Ehrenburg az esetet 11-12 évvel a történet után idézte fel, memoárja hetedik, ennek az időszaknak szentelt fejezetét ugyanis csak 1966-1967-ben jegyezte le. A fogadtatás körülményeivel kapcsolatban megemlíti azt a talán nem mellékes szempontot, hogy a repülőtérrel ő maga hívta fel a Magyar Béke-tanács képviselőjét, hogy jelezze, a gépük Bécs helyett Budapesten landolt. Egy óra sem telt bele, ismeretlen hivatalos személyek jöttek értük, akik elnézést kértek tőlük a rossz időjárási viszonyok miatt, s vendégségbe invitálták őket. Az ebéden nem sokkal később megjelent Rákosi is, s eddig a történet egybe is cseng a budapesti nagykövetség jelentésével, miszerint az Írószövetségben zajló találkozót megelőzte egy szűk körű előzetes egyeztetés a terített asztalnál. A szovjet író azonban nem tesz említést arról a mozzanatról, hogy „a paraván mögötti” megbeszélésen részt vett Andics Erzsébet, Veres Péter és Illés Béla is, emlékiratiban azt sugallja, hogy a két magyar íróval csak az Írószövetségben fogott kezet először. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy a nagykövetségi jelentéssel ellentétben Ehrenburg azt állítja, hogy Rákosi nem árulta el nekik, hogy valójában miért is hívja meg őket az Írószövetségbe, s nem világosította fel őket a kialakult feszült helyzetről, ezzel csak a magyar írók elbeszélése alapján szembesülhetett, s a találkozót követő éjszaka végig annak okai foglalkoztatták, amiket csak egy évvel később, az 1956. évi „események” kapcsán értett meg igazán.²⁰

Rákosi visszaemlékezéseiben a témának szentelt lakonikus bekezdésből kihámozható, hogy nem kis reményeket fűzött Ehrenburg váratlan megjelenéséhez, de az végül nemhogy nem igazolta a várakozásait, hanem éppen ellenkezőleg, a jobboldali ellenzék malmára hajtotta a vizet. Sőt, egy csapásra tönkretette arra irányuló régi erőfeszítéseit, hogy küldjenek Moszkvából Budapestre néhány befolyásos szovjet író, akik – szó szerinti megfogalmazása szerint „a XX. kongresszus után és annak alapján” –, meg tudják magyarázni magyar társaiknak, hogy hol és miben tévednek. Rákosi okfejtését meglehetősen illogikussá és értelmezhetetlenné teszi, hogy az események visszaidézésekor nyilvánvalóan időzavarban szenved: 1955 októberében nem várhatta el Ehrenburgtól, hogy az 1956 februárjában tartott XX. kongresszus szellemében orientálja a magyar írotársadalom képviselőit. Érdemes innentől szó szerint idézni a magyar pártvezetőt: „Kijelentette [Ehrenburg – S. A.], hogy ő azt a vonalat, amelyet az *Olvasás* („*Ottyepel*”) című könyvében képvisel, változatlanul helyesnek tartja, sőt már dolgozik a mű következő kötetén is. Háry Gyula és társai nagy diadallal terjesztették e közléseket, s velük bizonyították, hogy a szovjet írók támogatják azt a vonalat, amelyet a magyar írók jobboldala képvisel”.²¹ Rákosi idézett szavai és konklúziója kísérte-

¹⁸ Ld. a 6. sz. iratot.

¹⁹ Megnyílt a Béke-Világtanács irodájának ülése. *Szabad Nép*, 1955. okt. 14. 3.

²⁰ Ld.: Ilja Erenburg: *Ljugyi, godi, zszizny. Tom 3. Knyigi 6-ja i 7-ja. (Izdanyie ispravlennoe.)* Podgotovleno: B. J. Frenzinszkim. Moszkva, Tekszt, 2005. 345–347.

²¹ Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések. 1940–1956. 2. kötet.* Szerk.: Feitl István – Gellériné Lázár Mária – Sipos Levente. Budapest, Napvilág Kiadó, 1997. 1010–1011.

tien hasonlít ahhoz, amit Gergely Sándor mondott a budapesti szovjet nagykövetség másodtitkárának a találkozó kapcsán.²² Minden rendelkezésünkre álló forrás egybehangzóan arra enged következtetni, hogy Rákosi magán a találkozón már nem volt jelen, az ebéd után elkészönt „hívatlan” szovjet vendégeitől. Gergelyről köztudott, hogy közeli viszonyt ápolt Rákosival. Egy későbbi szovjet nagykövetségi jelentésből tudjuk például, hogy nem sokkal az író 60. születésnapja alkalmából Rákosi színházba invitálta őt, s a szünetekben nagyra értékelte *Rögös út* című regényének első részét.²³ Figyelemreméltó az is, hogy Gergely 1956 szeptemberétől négy hónapot a Szovjetunióban töltött, pihenni utazott oda, s szabadsága éppen az október 23-án kibontakozó otthoni események miatt hosszabbodott meg kényszerűen. Egyes információk arra utalnak, hogy ebben az időszakban, a Szovjet Írószövetség peregyelkinői alkotóházában meg is látogatta őt az ekkor már szovjet emigrációban tartózkodó Rákosi.²⁴ Ennek fényében egyáltalán nem tarthatjuk kizártnak, hogy az 1955. október 10-i budapesti magyar–szovjet „spontán” írótalálkozón elhangzottakat Gergely Sándor ismertette a magyar pártvezetővel, azt mindenesetre biztosra vehetjük, hogy Rákosi e tekintetben is adott a vonalas író véleményére.

Az *Olvasás* magyarországi kiadásával kapcsolatban Ehrenburg memoárjából szerzünk tudomást arról, hogy a magyar írók panaszkodtak amiatt, hogy a Szovjetunióban kiadott 45 ezer példánnyal szemben Magyarországon csak 100 példány megjelenését engedélyezték kifejezetten a pártvezetés belső tájékoztatása céljából.²⁵ Az igazi „ügy” az SZKP Központi Bizottságában azonban nem is Ehrenburgnak az *Olvasásra* vonatkozó álláspontja okán robbant ki, hiszen a mű adaptációjának kérdése a megjelenése óta a viták kereszttüzében volt a szovjet irodalmi sajtóban, hanem az „alkotói szabadság” fogalmának értelmezése miatt. Érdemes jelen esetben is szó szerint idézni az egyetlen olyan magyar nyelvű forrást, az Irodalmi Újság már említett, nyilvánvalóan gyorsírói lejegyzés alapján készített tudósítását, amelyben szóról szóra rögzítették a szovjet író által elmondottakat: „Felvetődött itt az írói szabadság kérdése. Erről beszélni kell, mert a szabadság értelmezése körül gyakori a félreértés és félremagyarázás. Mikor én fiatal voltam, volt egy ilyen kifejezés: szabad szerelem. Ez legjobb esetben azt jelentette: házasság alkalmával nem kell a pap elé menni. De sokszor ennél rosszabbat jelentett. Szerintem, ha az ember szerelmes lesz, ezzel elveszíti személyes szabadsága egy részét. Ha a szerelem kölcsönös, még többet ad fel belőle. Vagy gondoljunk két különböző individualista hajlamú emberre. Ha barátokká válnak, mindkettő önként korlátozza szabadságát. Az irodalmi viták közben én gyakran gondolok erre. Ami engem illet, gyűlölök bármilyen merev szerkesztői beavatkozást az író munkájá-

²² Ld. a 6. sz. iratot. Ebből a forrásból eklatánsan kivehető, hogy október 11-én Gergely maga kereste fel a budapesti nagykövetséget, ő maga érezte szükségét annak, hogy elmondja a szovjet diplomatáknak az azt megelőző eseménydús nappal kapcsolatos benyomásait. Azt, hogy az Írószövetség elnöksége hat tagjának és Vészi Endre titkárnak a lemondását „nyílt, pártellenes demonstrációnak” minősítette, ebben a kontextusban nem tekinthetjük másnak, mint – köznyelvi kifejezéssel élve – „árulkodásnak”.

²³ B. V. Gorbacsov nagykövetségi másodtitkár és V. Ny. Kelin nagykövetségi attasé feljegyzése Gergely Sándor 60. születésnapjának megünnepléséről 1956. febr. 2-án és az íróval egy nappal később folytatott beszélgetésről. Budapest, 1956. febr. 9. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 395, l. 2–6.

²⁴ Ljudvika Malaseva, a Szovjet Írószövetség lengyel referensének beszámolója Gergely Sándor szovjetunióbeli tartózkodásáról. Moszkva, 1957. febr. 13. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1221, l. 1–2.

²⁵ Ehrenburg: i. m. 346.

ba. Ismerem a szerkesztők egyik-másikának [sic!] a szerelmét a piros és kék ceruza iránt, s már egyszer egy olyan javaslattal is éltem: e ceruzák helyett inkább író tollat kellene a kezükbe adni, azt bizonyosan nem fogják annyit használni. De ez nem jelenti azt, hogy én valamiféle abszolút szabadságot akarok. Mennél erősebb egy íróban a szenvedély és az alkotó erő, annál nagyobb legyen a felelősség. Ha egy ember nem lehet «abszolút» szabad, mert felesége, gyerekei vannak, az író se lehet az, mert van egy nép, amelyhez tartozik, és vannak olvasói, akiknek ír. Én úgy gondolom, hogy egyes nyugati írók nézetei az abszolút szabadságról – felelőtlenségüket bizonyítják. Másrészt viszont legyen az író szenvedélyesen becsületos. Ha én hiszem, hogy valamit helyesen és jól csináltam, ezt a nézetemet védem is: ezzel azonban nem egy abszolút szabadságot védelmezek, hanem a saját értelmezésemet arról, hogyan kell a népemmel szolgálni”.²⁶ Akár azt nézzük, ahogy a nagykövetségi jelentésben rögzítették Ehrenburg szavait, akár az eredeti eszmefuttatás gyorsírói lejegyzés alapján készített magyar fordítását olvassuk, ugyanarra a következtetésre jutunk: az író okfejtését a piros és kék ceruza használatáról többféleképpen lehetett interpretálni, függetlenül attól, hogy ő eredetileg mire gondolt. Úgy is, hogy a túlzó olvasószerkesztői, korrektori szövegszerkesztés, stilizálás ellen emeli fel a hangját, de úgy is, hogy bírálja a cenzúrát, az irodalmi alkotások tartalmi, ideológiai szempontok szerinti ollózását, szovjet íróként nyilvánvalóan a Szovjetunióban bevett gyakorlatra utalva finoman.

* * *

A mellékletben közölt iratok eredeti tagolásán és szövegvégén nem változtattunk. A dokumentumok mindegyike orosz nyelvű, saját fordításunkban tesszük közzé őket. Célszerűnek láttuk a két különálló és egymástól független esetre, illetve „ügyre” vonatkozó iratcsoportot elkülöníteni, ezért a forrásközleményt két fejezetre bontottuk, s emiatt a sorszámozott iratok csak az egyes fejezeteken belül követik egymást kronológiai rendben. A papírlapokon olvasható utólagos kézírásos bejegyzéseket, záradékokat kurzívval jelöltük.

²⁶ Ehrenburg és Tyihonov látogatása az Írószövetségben. *Irodalmi Újság*, 1955. okt. 15. 1. A magyar írókkal folytatott nem hivatalos megbeszélést nyilván bizalmasan és gyors tempóban készítették elő. Erre utal az is, hogy az *Irodalmi Újság*on kívül, eddigi ismereteink szerint semmilyen más magyar orgánumban nem adott hírt Ehrenburg és Tyihonov budapesti tartózkodásáról. Ha a szervezés nem a paraván mögött és nem ennyire operatívan történt volna, nyilván valamilyen hírforrásból más napilapok is értesülhettek volna erről a tényről, s biztosan felkeltette volna az érdeklődésüket Ehrenburg budapesti felbukkanása, ugyanis két napilap, a *Szabad Nép* és a *Magyar Nemzet* éppen egy nappal azelőtt közölte különböző terjedelemben a nemzetközi tekintélynek is örvendő szovjet író által az UNESCO égisze alatt szervezett X. Genfi Nemzetközi Találkozóan elmondott beszéd szövegét. Ld.: Ilja Ehrenburg: Az évszázad útja. *Szabad Nép*, 1955. okt. 9. 5.; Ilja Ehrenburg: Az évszázad útja. *Magyar Nemzet*, 1955. okt. 9. 3–4. Az eredeti szöveg oroszul, teljes terjedelemben három nappal korábban látott napvilágot a *Lityerturnaja Gazetában*. Ld.: Ilja Ehrenburg: Puty veka. *Lityerturnaja Gazeta*, 1955. okt. 6. 3–4.

I. rész. Alekszandr Csakovszkij esete

1.

Alekszandr Csakovszkijnak, az Inosztrannaja Lityeratura főszerkesztőjének levele Vaszilij Ivanovnak,²⁷ az SZKP KB Tudományos és Kulturális Osztálya szektorvezetőjének a Tiranába induló repülőjárat budapesti kényszerleszállásáról

Budapest, 1955. október 8.

Kézírásos eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 9.

Tisztelt Vaszilij Ivanovics!

Albániába tartva repülőgépünknek le kellett szállnia Budapesten a rossz időjárási viszonyok miatt.

Részletes megbeszélést folytattam a nagykövettel és a magyar elvtársakkal az itteni ügyekről. Miután megérkezem, írok erről egy részletes feljegyzést. Egyelőre Vercors²⁸ Ön által is ismert cikkével kapcsolatban azt szeretném mondani, hogy Rajk²⁹ említését a cikkében aligha lehet közölni.

Azért írok erről, mert a Központi Bizottságnak címzett levellem tartalmaz egy javaslatot arra vonatkozóan, hogy a cikket változtatások nélkül³⁰ közöljük. A Magyarországon folytatott beszélgetés után úgy vélem, hogy ez nem célszerű (Rajk említése). Ezt előzetesen szerettem volna közölni Önnel. Remélem, a repülőgép holnap végre elindul...

1955. X. 8.

Üdvözlettel:
Alekszandr Csakovszkij

2.

Alekszandr Csakovszkij levele Alekszej Rumjancevnek,³¹ az SZKP KB Tudományos és Kulturális Osztálya vezetőjének a budapesti tartózkodásával kapcsolatos feljegyzésről

Tirana, 1955. október 12.

Kézírásos eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 1.

²⁷ Ivanov, Vaszilij Ivanovics (1910–1957): szovjet pártfunkcionárius, 1949–1956 között az SZKP KB TKO Szépirodalmi Szektorának vezetője, az SZKP KB elméleti kiadványa, a *Kommuniszt* kulturális rovatvezetője, a Szovjet Írószövetség tagja.

²⁸ Csakovszkij kézírásos aláhúzása. Vercors (születési név: Jean Marcel Bruller) (1902–1991): francia író, illusztrátor. Legismertebb műve az 1942-ben kiadott *A tenger csendje* c. elbeszélése. A második világháború idején az ellenállási mozgalomban harcolt, 1957-ben, a Szovjetunió magyarországi beavatkozása miatt szakított a kommunistákkal.

²⁹ Rajk László (1909–1949) kommunista politikusról van szó. 1945–1946-ban az MKP főtitkár-helyettese, belügyminiszterként közreműködött az 1947-es „kékcédulás” választási csalássorozatban. 1949-ben letartóztatták, kirakatpert rendeztek ellene és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

³⁰ Csakovszkij kézírásos aláhúzása.

³¹ Rumjancev, Alekszej Matvejevics (1905–1993): közgazdász, akadémikus. 1953–1955 között az SZKP KB TKO vezetője, a *Kommuniszt* (1955–1958), majd a *Pravda* (1964–1965) főszerkesztője, 1967–1971 között az SZTA alelnöke.

Tisztelt Alekszej Matvejevics!

Mellékelem a feljegyzésemet a magyar irodalmi ügyekről. Nem volt lehetőségem sem megszerkeszteni, sem átgépelni, ezért közvetlenül a Központi Bizottságnak címezem, esetleg továbbíthatja a Tudományos és Kulturális Osztálynak a belátása szerint. Ha szükségesnek ítéli, mutassa meg a vezetőségnek vagy Polikarpov³² elvtárs osztályának, egyszóval, ön döntsön.

Úgy gondoltam, hogy nem érdemes elhalasztani ennek a feljegyzésnek (különösen a 6. és 7. sz. pontjai) az elküldését, amíg hazaérek Albániából.

1955. X. 12.

Tisztelettel:
Alekszandr Csakovszkij

Melléklet

Alekszandr Csakovszkij feljegyzése a Horváth Mártonnal,³³ a Szabad Nép felelős szerkesztőjével folytatott budapesti beszélgetéséről a magyar irodalom helyzetéről

Budapest, 1955. október 12.

Kézírásos eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 2–8.

A VOKSZ delegációja vezetőjeként Albániába utazván, a Szovjet–Albán Barátság Hónapi rendezvényekre, pár napot Budapesten töltöttem (a repülőgép nem tudta folytatni az útját a rossz időjárási viszonyok miatt).

Ezekben a napokban igyekeztem megismerkedni a magyar irodalom helyzetével. Ez egy nagyon fontos kérdés általában véve az Inosztrannaja Lityeratura munkája, és részben a József Attila költővel kapcsolatos magyar álláspont szempontjából (arra az utasításra gondolok, melynek értelmében be kell mutatnunk a lapban a magyar párt-közvélemény nézőpontját ezzel a költővel kapcsolatban).

Hosszas beszélgetést folytattam nagykövetünkkel, Andropov elvtárral,³⁴ aki ezt követően telefonon felkereste a Központi Vezetőség vezetőit, s átadta abbéli kívánságunkat, hogy találkozhassak a magyar központi orgánum, a Szabad Nép szerkesztőjével, a Központi Vezetőség tagjával, Horváth elvtárral, aki, ahogy Andropov elvtárs tolmácsolta nekem a magyar vezetés szavait, teljes egészében közölheti a Központi Vezetőség álláspontját irodalmi kérdésekben. Még aznap találkoztam Horváth elvtárral, akihez nagykövetségünk titkárával, Gorbacsov³⁵ elvtárral mentem el.

³² Polikarpov, Dmitrij Alekszejevics (1905–1965): pártfunkcionárius, 1955–1962 között az SZKP KB Kulturális Osztályának vezetője, a Borisz Paszternak ellen a Nobel-díja kapcsán kibontakozott támadások egyik irányítója.

³³ Horváth Márton (1906–1987): politikus, szerkesztő. A *Szabad Nép* felelős szerkesztője (1945–1950; 1954–1956). Az MKP, majd MDP KV (1945–1956), az MKP PB tagja (1945–1946). Vezető szerepet játszott a voluntarista kultúrpolitika és a sematizmus uralkodóvá válásában (1948–1956). 1957–1960, majd 1963–1966 között a PIM igazgatója.

³⁴ Andropov, Jurij Vlagyimirovics (1914–1984): diplomata, politikus. 1953–1957 között a SZU magyarországi nagykövete, 1967-től 1982-ig a KGB vezetője, majd 1982–1984-ben az SZKP KB főtáskára.

³⁵ Borisz Gorbacsovról, a budapesti szovjet nagykövetség első titkáráról van szó. Részletes életrajzi adatai nem ismertek.

A Horváth elvtárrsal folytatott beszélgetésben utóbbi számos olyan szempontot osztott meg velem, amelyekről érdemes tudnia az SZKP Központi Bizottságának.

Egyúttal mielőtt ismertetném ezeket, szükségesnek vélem, hogy írjak azokról a vonásokról, amelyek Horváth szerint jellemzik a magyar irodalom helyzetét. Ezt vázlatosan teszem meg, mivel a Horváth által elmondott jellemzők így vagy úgy szerepelnek a nagykövetség által Moszkvába küldött dokumentumokban (megismertem azok tartalmát a nagykövetségen). Az idézőjelbe tett kifejezéseket szövegszerűen használta Horváth, a többi az általa elmondottak lényegét tükrözi.

1) „Feszültek a kapcsolatok a párt és az írók között”. A magyar Központi Vezetőség³⁶ júliusi ülésének határozatai,³⁷ amelyek számos helyes alapvetést tartalmaznak, egyúttal ürügyet adtak a jobboldali nézetek és érzelmek kifejezésére. A márciusi plénum küzdelmet hirdetett ellenük, a határozatai mégsem vetettek véget az értelmiség „provokatív” érzelmeinek.³⁸

2) A helyzet nehézsége abból adódik, hogy általában az értelmiség és részben az írók úgy értelmezték a júliusi³⁹ plénumot, mint „elmozdulást afelé, hogy a párt részéről érkező nyomás gyengüljön, mint olyan időszak kezdetét, amelyet a szabad alkotás lehetősége fémjelez. A júliusi⁴⁰ plénum után érezhetően élénkült az irodalmi élet, sokkal léletszerűbb⁴¹ lett, a költészet például sok-sok személyes érzellemmel telítődött. De ezzel együtt az irodalomban megerősödtek a jobboldali nézetek is.”

3) A márciusi plénumot az értelmiség részéről „óvatosan, sokan ellenségesen fogadták”. Azt a következtetést vonták le belőle, hogy a párt nem csak a jobboldali elhajlással, hanem az „irodalom szabadságával”, a „magánvéleménnyel” szembeni küzdelemről is határozott, az irodalmat vissza kívánta vezetni a „július előtti időkhöz”.

4) „A párt itt határozottan hibát követett el (»ez a személyes véleményem«), fűzte hozzá Horváth), mivel nem foglalt állást határozottan az értelmiség ezzel kapcsolatos

³⁶ Sic!

³⁷ Sic! Csakovszkij itt és a következőkben is „júliusi plénumról” ír, de nyilvánvalóan az MDP KV 1953. jún. 27-28-i plénumáról esik szó. A plénum súlyosan elmarasztalta a kollektív vezetés hiányosságait, az ún. „négyesfogat” (Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József) önkényeskedéseit, a személyi kultuszt, a törvénytelen ségek és rendőri módszerek eluralkodását, az erőltetett iparosításon, erőszakos kollektivizáláson alapuló autarkias gazdaságpolitikát. A KV határozott arról, hogy az Országgyűlés első ülésén Nagy Imre mint miniszterelnök hirdessen új kormányprogramot.

³⁸ Az MDP KV 1955. márc. 2-4-i plénumának legfontosabb napirendi pontja volt azon intézkedések megvitatása, amelyek az MDP KV 1953. jún. 27-28-i határozatainak érvényre juttatását akadályozó, a belpolitikai, gazdasági és kulturális életben megmutatkozó „jobboldali jelenségekkel” szembeni küzdelmet voltak hivatva szolgálni. A határozat a „jobboldali nézetek” párt- és államéletben való elterjedéséért elsősorban Nagy Imrét okolta, aki a határozat szerint, beszédekben és cikkeiben támogatta ezeket az antimarxista nézeteket, s ő volt a legfőbb hirdetőjük. A határozat kimondta, hogy megalkuvás nélküli ideológiai harcot kell folytatni a párt politikájáról eltérő minden elhajlással szemben, s biztosítani kell a párt vezető szerepét a társadalmi életben. A határozat teljes szövegét ld.: A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól. *Szabad Nép*, 1955. márc. 9. 1–2.

³⁹ Sic! Valójában: „júniusi”. (Az MDP KV 1953. jún. 27-28-i plénumáról van szó).

⁴⁰ Ld. az előző lábjegyzetet.

⁴¹ Ezen a helyen Csakovszkij saját kezű lábjegyzete olvasható: „Megjegyzem, hogy az «léletszerű» szót Horváth nem az általános értelmében használta, vagyis nem az irodalom és az ország társadalmi-politikai élete közti kapcsolat jellemzésére, hanem inkább abban az értelemben, amely ellentmond az «léletszerű» szó ezen jelentésének – úgy mint «személyes», «emberi», «szubjektív».

érzéseivel szemben, nem magyarázta el, hogy a márciusi határozatok korántsem jelentik az alkotói szabadsággal szembeni hadjáratot. Az a legfőbb hibánk, hogy nem folytattunk az írók körében átgondolt ideológiai harcot a jobboldali nézetekkel szemben. Vagy a liberalizmus (írj, amit akarsz!⁴²), vagy a csupasz adminisztráció hibájába esünk. Nincs szervezettelég kigondolt tervünk”.

5) Részben mindezek szülték meg azt az Irodalmi Újság hasábjain folytatott vitát is, amelyet Veres Péternek az ifjúságról írt cikke váltott ki.⁴³ Annak megjelenését követően sok más cikk is megjelent,⁴⁴ amelyek vezérmotívuma volt az a gondolat, hogy „semmiben nem lehet hinni”, hogy „magamnak (egy fiatalemberről van szó – A. Cs.) kell mindent megtapasztalnom és ellenőriznem” és egyéb „nihilista nézetek”.

A legutóbbi lapszámokban jelent meg Kónya⁴⁵ verse (a földosztással kapcsolatban vidéken), amelyet szövetkezetellenes szellem hat át,⁴⁶ majd ugyanilyen irányultságú epigrammák, és végül a kulturális miniszterről szóló epigrammák.⁴⁷ Ezt a lapszámot elkobozták.⁴⁸

⁴² Sic!

⁴³ Ezen a helyen Csakovszkij saját kezű lábjegyzete olvasható: „Nem olvastam ezt a cikket, de amennyire tudom, az a fő gondolata, hogy az ifjúságot túlságosan gyámolítják, a nézeteit szabályozzák stb.” A vitaindító cikk: Veres Péter: Öregek és fiatalok. *Irodalmi Újság*, 1955. júl. 30. 1–2.

⁴⁴ A hozzászólásokat ld.: Gellért Oszkár: Öregek és fiatalok. *Irodalmi Újság*, 1955. aug. 6. 4. Csoóri Sándor: Fiatalok és öregek. *Irodalmi Újság*, 1955. aug. 6. 4. Szabó Pál: A vitákhoz. *Irodalmi Újság*, 1955. aug. 13. 3. Kuczka Péter: Egészen nyíltan. *Irodalmi Újság*, 1955. aug. 13. 3–4. Sarkadi Imre: Öreg öregek és fiatal fiatalok. *Irodalmi Újság*, 1955. aug. 13. 4. Sándor András: Egy volt tanítvány válasza. *Irodalmi Újság*, 1955. aug. 13. 4. Keszi Imre: A fiatal írók nevelésének módszereihez. *Irodalmi Újság*, 1955. aug. 20. 5. Basch Lóránt: Néhány szó irodalomtörténet. (Levél Veres Péterhez). *Irodalmi Újság*, 1955. aug. 20. 6. Aczél Tamás: Valódi- és álproblémák. *Irodalmi Újság*, 1955. aug. 27. 4. Déry Tibor: Meditáció a fiatalúságról. *Irodalmi Újság*, 1955. aug. 27. 5–6. Veres Péter: Amit még hozzátehetek az öregek és fiatalok vitájához. *Irodalmi Újság*, 1955. szept. 3. 3.

⁴⁵ Kónya Lajos (1914–1972) költő, íróról van szó. 1951–1954 között a Magyar Írók Szövetségének főtítkára, a *Csillag* c. lap főszerkesztője (1956). Kossuth-díjas (1950, 1953). Az *Irodalmi Újság* 1953. okt. 24-i számában megjelent *Költői önvizsgálat* c. cikke önkritikus írások sorát indította el.

⁴⁶ Kónya Lajos: *Számonkérés, esztendők múlva* c. verséről van szó, amely az elkobzott lapszám címlapján jelent volna meg. Aczél Tamás és Méray Tibor nem nevezik meg a verset, mindössze annyit említenek meg, hogy annak egyetlen sora adott okot a tiltásra, melyben a költő egy nehezen érthető célzást tesz a termőföldek tagosítására. Ld.: Aczél Tamás–Méray Tibor: *Tisztító vihar. Adalékok egy korszak történetéhez*. Második kiadás. München, Griff Kiadó, 1978. 298. Valójában a vers két kezdő sora („Mikor a tagosítás évről évre / szétdobálta a szántóföldeket”) meglehetősen egyértelmű utalást tartalmaz a földosztásra vonatkozóan. A vers megtalálható a Fehér György és Fehér Bence által szerkesztett, Kónya Lajos életművének szentelt honlapon. (www.konya.hu)

⁴⁷ Benjámin László: *Handabasa* c. epigrammagyűjteményéről van szó, amellyel a szerző Darvas József minisztert tüzte tollhegyre. Megjelent: Benjámin László: *Összegyűjtött versek*. Budapest, Magvető, 1982. 281–282.

⁴⁸ Az *Irodalmi Újság* szept. 17-i számáról van szó, ebben jelentek volna meg Kónya Lajos és Benjámin László inkriminált versei. A már kinyomtatott lapszámot Nonn György népművelési miniszterhelyettes intézkedésére, de minden bizonnyal a felső pártvezetés utasítására elkobozták. Bill Lomax szerint a szóban forgó számot már el is kezdték árulni az utcán. A számot végül újranyomtatták a két vers nélkül. Erre részletesen ld.: Rainer M. János: *Az író helye*. I. m. 193–194, 388.

„Úgy vélem, hogy ez az elkobzás több kárt okozott, mint amennyi haszonnal járt, annál is inkább, mivel a lap egyes példányait már eladták. Az elkobzás az értelmiség legkülönbözőbb rétegeit kovácsolta egybe a párt politikájával szembeni támadásokban”.

Az elkobzás kapcsán összehívták az Írószövetség aktíváját.⁴⁹ De sem az aktíva idejéig, sem magán a gyűlésen, annak végéig, sem az Írószövetség vezetése, sem az Irodalmi Újság szerkesztője nem tudták, hogy a pártvezetés helyeselte az elkobzást. Csak a gyűlés legvégén közölte ezt a Központi Vezetőség jelen lévő instruktora. Ezért az egész gyűlés végül az irodalomban fennálló helyzettel szembeni demonstrációvá alakult, sor került a párt politikájával szembeni éles támadásokra is. Az írói körök élesen szembehelyezkedtek a szerkesztő leváltásával, akit aztán meggyőztek arról, hogy maga adja be a felmondását (a párt által számára adott tanácsról van szó – A. Cs.).⁵⁰

6) A kialakult helyzet okairól beszélve Horváth számos olyan szempontot adott elő, amelyeket most részletesebben ismertetek.

Azt mondta, hogy mi (azaz a párt) az ideológiai küzdelmet adminisztratív irányításra cseréljük, kijelentette, hogy ezt a küzdelmet komolyan megnehezíti a jugoszláv nagykövetség tevékenysége, amely aktív propagandát folytat. Így például, a magyar heti- és napilapok szerkesztőseinek szétküldött egy brosúrát, amelyből a jobboldali értelmiségi körök a párt politikájával szembeni érvelésüket merítik. A nagykövetség szétküldött például egy brosúrát, Kardelj⁵¹ beszédét, amely a norvégiai szociáldemokrata gyűlésen hangozott el, s amely számos jobbos fejtegetést tartalmaz a kapitalista társadalomban uralkodó erőviszonyokról,⁵² korábban egy másik brosúrát is, Tito beszédét, amely számos Rákosi részére szóló kirohanást és vádat tartalmaz.⁵³

⁴⁹ Az aktívát szept. 19-én tartották. Eddigi ismereteink szerint a legélesebb kritikát ezen a gyűlésen Mesterházi Lajos fogalmazta meg, aki később, az Írószövetség nov. 14-i taggyűlésén maga is elítélte az aktíván tett, „hirtelenségből mondott” pártellenes kijelentéseit. Mesterházi szept. 19-i „pártellenes” felszólalását a PB szept. 24-i ülésén külön napirendi pontként tárgyalta. Ld.: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. I. m. 377.

⁵⁰ Hámos György főszerkesztő szept. 30-án maga mondott le. A kialakult helyzetben az Írószövetség vezetői maguk is a lehetséges kompromisszumot abban látták, hogy a lapszám elkobzásával kapcsolatban továbbra is elítélő állásponton maradtak, ugyanakkor Hámos György főszerkesztő de facto leváltását tudomásul vették. Mindazonáltal szükségesnek vélték, hogy Hámos, mint a szerkesztőbizottság tagja és az *Irodalmi Újság* főmunkatársa továbbra is részt vegyen a lap szerkesztésében. Ld.: Rainer M. János: *Az író helye*. I. m. 196–197.

⁵¹ Kardelj, Edvard (1910–1979): jugoszláv politikus, Josip Broz Tito pártfőtitkár egyik bizalmasa, a JKSZ fő teoretikusa.

⁵² Kardelj 1954. okt. 8-án, a Norvég Munkáspárt aktívája előtt elmondott beszédéről van szó, amely a jugoszláv szocialista öngazgatói modell addigi leglényegesebb és legrészletesebb ideológiai megalapozását adta. A beszéd szövege később önálló formátumban is megjelent: Edvard Kardelj: *A szocialista demokrácia a jugoszláv gyakorlatban. 1954. X. 8-án Oslóban, a Norvég Munkáspárt aktívája előtt tartott előadás*. Fordította: Kolozsi Tibor – Nagy Lajos. (Időszerű Könyvek). Novi Sad, Fórum Kiadó, 1961.

⁵³ Minden bizonnyal Josip Broz Tito által az 1955. júl. 27-i, karlováci nagygyűlésen elmondott beszédéről van szó. A beszéd szövege teljes terjedelemben magyarul is megjelent: Josip Broz Tito: *Beszédek és cikkek. 1954. XI. 30.–1956. I. 31.* Fordította: Bogdánfi Sándor. Novi Sad, Fórum Könyvkiadó, 1966. 234–258. Tito a beszédben nem nevesíti Rákosit, de egyértelműen rá utal, amikor arról beszél, hogy Magyarországon sokan vannak, akik meg szeretnék akadályozni Jugoszlávia és a Szovjetunió közeledését, s vizályt akarnak szítani a két ország között, mert

7) „Komolyan bonyolítja a munkánkat, hogy nem látunk tisztán a Rajk-ügyben. A gyűléseken sok kérdést tesznek fel nekünk ezzel kapcsolatban, mi pedig kitérünk a válasz elől, nem tudunk precíz magyarázattal szolgálni. Ennek eredményeként ellenségeink felhasználják ellenünk magát a pert, és hallgatásunkat. Ez a személyes véleményem. Nem válaszolunk az írók több általános politikai jellegű kérdésére, részben azokra, amelyek a mezőgazdaság szövetkezetesítésével függnek össze.

Úgy gondolom, hogy ha világosan válaszolnánk az ilyen kérdésekre, és a Rajk-ügyre helyénvaló, pártszempontokat tükröző magyarázattal szolgálnánk, akkor kiragadnánk a fegyvert az ellenség kezéből, «kitépnénk a tövist a rózsából». Az ellenségeink természetesen ezt a pert általában ellenünk használják fel, de mindenesetre kevesebb sikerrel”.

8) Ezeket a kérdéseket sürgősen el kell dönteni, mivel a fennálló helyzet kielezi az irodalomban uralkodó viszonyokat. Az írók eltávolodnak tőlünk. Egy példa erre: egy tehetséges, jó költőnk, Benjámín,⁵⁴ harcos költeményeket írt, most viszont a költészetét átthítja a pesszimizmus. Ő is hódol a „rehabilitáció” témájának,⁵⁵ ami irodalmárainkat betegesen izgatja. Benjámín írt egy *Levél a rehabilitálthoz* című verset⁵⁶, melyben betegesen tárgyalja ezt a témát, azt írja, hogy „bűnös vagyok, elhittem bűnödöt” stb. Ez a vers kéziratot átíratokban terjed.

Erről volt szó a Horváth által felvetett kérdésekben. A fentieket saját kezdeményezésére mondta el, a következő általános jellegű kérdésemre válaszolva: „A magyar írók mely műveit lehetne javasolni az Inosztrannaja Lityeratura számára?”

Horváth úgy vélte, hogy mielőtt megválaszolná ezt a kérdést, és javaslatokat tenne, szükséges, hogy röviden jellemezze az általános helyzetet, minekután kifejtette a fentebbi gondolatait. Tisztán pszichológiai szempontból figyelemreméltó a következő körülmény.

A PB tagjai, akikkel a jelenlétemben beszélt telefonon Andropov elvtárs, olyan emberként jellemezték Horváthot, akinek a véleménye teljes egészében tükrözi a Központi Vezetőség álláspontját

Ugyanakkor a velem folytatott beszélgetése során Horváth számos esetben, a pártmunka ilyen-olyan hiányosságait aláhúzza, s kikötte, hogy ez vagy az a szempont a „személyes véleménye”, mindezzel „a sorok között” mintha kifejezetten a beszélgetőpartnerére apellált volna. Az a benyomásom alakult ki, hogy Horváth nyilvánvalóan

„sok vaj van a fejükön”, pereket rendeztek és ártatlan embereket ítétek halálra, például a Rajk-perben is. Uo. 254.

⁵⁴ Benjámín László (1915–1986): költő, szerkesztő. 1952-ben és 1954-ben az *Új Hang* főszerkesztője. 1949 után költészetét a napi politika szolgálatába állította, de szembenézett tévedésével, és önvizsgálatot tartott. 1963-tól a *Kortárs* munkatársa. Országgyűlési képviselő (1975–1980), az *Új Tükör* főszerkesztője (1980–1986). Kossuth-díjas (1950, 1952); József Attila-díjas (1968).

⁵⁵ Ezen a helyen Csakovszkij saját kezű lábjegyzete olvasható: „Politikai-morális jellegű problémákról van szó, amelyek különböző igaztalanul elítélt emberek rehabilitációjára vonatkoznak.”

⁵⁶ Sic! Ez a vers címének szó szerinti fordítása az orosz eredetiből. Valójában Benjámín László: *Jóvátenni a jóvátehetetlent* c., 1955. szept. 3-án írt, s Haraszti Sándornak ajánlott verséről van szó, amely kéziratban terjedt értelmiségi körökben. A vers csak később jelent meg a *Béke és Szabadság* c. lap 1956. jún. 27-i számában. A mű keletkezéséről részletesebben ld.: Rainer M. János: *Az író helye*. I. m. 189, 387. A vers később sem jelenhetett meg Benjámín László 1982-ben megjelent gyűjteményes kötetében. Ld.: Benjámín László: *Összegyűjtött versek*. Budapest, Magvető, 1982.

elmondta a kételyeit a Központi Vezetőségben is, de ott nem kapott kielégítő választ. Úgy tűnt, mintha a beszélgetés során azt akarta volna mondani, hogy „ezt és ezt kell tenni, az adott kérdést így és így kell megoldani, de a Központi Vezetőség nem oldja meg...”

9) A moszkvai magyar nagykövetség sajtóattaséja által az Inosztannaja Lityeratura szerkesztőségének munkatársaival folytatott beszélgetés során (amelyről informáltam az SZKP Központi Bizottságát) előbbi felvetette Lukács⁵⁷ kérdését.⁵⁸

Ezzel kapcsolatban megkértem Andropov elvtársat, hogy mondja el a véleményét Lukácsról. Andropov elvtárs azt mondta, hogy nem szabad alulértékelni azt, hogy Lukács mekkora tekintélynek örvend úgy Magyarországon, mint más országok, többek között a kapitalista államok kommunista köreiben. Nézete szerint lapunknak érdemes lenne valahogy bemutatni Lukács alkotói munkásságát, de nem „általában”, „hanem konkrétan, vagyis az egyik legutóbbi, objektív módon kiválasztott jó munkáján keresztül.”

Horváth a következőket mondta nekem Lukácsról:

A szovjet kritika által Lukácsnak címzett számos bíráló észrevétel mind a mai napig helytálló. Ő úgy gondolja⁵⁹ például, hogy Lukács még most sem képvisel hiteles álláspontot a szocialista realizmus kapcsán, mivel nem ismeri el, hogy annak alkotói módszere jobb, mint a kritikai realizmusé. Ezzel függ össze, hogy alulértékeli⁶⁰ a szovjet irodalmat.

De Lukácsnak az utóbbi időben több pozitív sajtómegjelenése is volt. Többek között „nagy segítséget nyújtott nekünk Madách, mint reakciós író leleplezésében”.⁶¹ Horváth álláspontja az, hogy nem érdemes elhallgatni Lukácsot.

Tirana, 1955. október 12.

Alekszandr Csakovszkij

3.

⁵⁷ Lukács György (1885–1971) marxista filozófus, esztéta, kommunista politikusról van szó. Az MTA tagja (1948), Kossuth-díjas (1948, 1955). A Tanácsköztársaság alatt közoktatási népbiztos, a Vörös Hadsereg hadosztályának politikai biztosa. A Kommün bukása után emigrált, 1933-ban Moszkvába költözött, ahol a *Lityerturnij Kritiyik* munkatársa (1933–1940) lett. 1941-ben két hónapra letartóztatták. 1945-ben hazatért, egyetemi tanári kinevezést kapott. 1956-ban Nagy Imre kormányában művelődési miniszter, a nov.-i szovjet katonai támadás után a jugoszláv követségen kapott menedéket, ahonnan őt is Romániába vitték. 1957-ben hazaengedték, 1967-ben rehabilitálták, és visszaállították párttagságát is.

⁵⁸ Tamara Motiljova, és az *Inosztannaja Lityeratura* szerkesztőségének két másik munkatársa által a Juhász Péterrel, a Moszkvai Magyar Nagykövetség sajtóattaséjával folytatott 1955. szept. 7-i beszélgetésről van szó. A beszélgetés során a magyar diplomata kifogásolta, hogy a SZU-ban helytelenül értékelik József Attila költészetét és Lukács György munkásságát. Az irat megtalálható: RGALI, f. 631, op. 43, gy. 127, l. 23–25.

⁵⁹ Vagyis Horváth Márton.

⁶⁰ Vagyis Lukács

⁶¹ A Nemzeti Színház 1955. jan. 7-én mutatta be Madách Imre *Az ember tragédiája* c. művének felújított változatát. Az előadást Major Tamás, Marton Endre és Gellért Endre rendezte, s két szereposztásban játszották. Lukács nem sokkal a bemutató után két részből álló cikket közölt a *Szabad Népből*, amelyben Madách eszmei-filozófiai látásmódjának alapját kritizálja. A cikk megjelenésének időpontja egybeesett *Az ember tragédiájának* levételével a Nemzeti Színház repertoárjáról, amit a magyar közvélemény rendkívül kedvezőtlenül fogadott. Ld.: Lukács György: Madách tragédiája. *Szabad Nép*, 1955. márc. 27. 4–5.; Lukács György: Madách tragédiája. *Szabad Nép*, 1955. ápr. 2. 3.

**Alekszandr Csakovszkij levele Mihail Szuszlov,⁶² az SZKP Központi Bizottsága titkára számára a lap publikálási politikájának elveiről
Moszkva, 1955. december 23.
Gépelte eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 71–74.⁶³**

*Polikarpov és Ponomarjov elvtársaknak. M. Szuszlov. XII. 24.*⁶⁴
*Másolatok megküldve. V. Malin. XII. 24.*⁶⁵

Mélyen tisztelt Mihail Andrejevics!⁶⁶

Mielőtt engedelmével felhívnám önt, a tekintetben, hogy mikor tud fogadni, szeretném felsorolni azokat a főbb kérdéseket, amelyekben a tanácsait és útmutatásait szeretném kérni.

A következő kérdésekről lenne szó:

1) Tudjuk, hogy a népi demokratikus országokban, s mindenekelőtt Magyarországon, az ideológiai harc kiéleződése figyelhető meg, különösen az irodalmi közegben.⁶⁷

Milyen mértékben kell az Inosztrannaja Lityeraturának beavatkoznia ennek az ideológiai küzdelemnek a menetébe, meg kell-e világítania ezeket a kérdéseket a publicisztikai és irodalomkritikai rovataiban, a Pódium⁶⁸ rovatban, illetve milyen mértékben kell állást foglalnia és kritizálnia a népi demokratikus országokban stb. élő elvtársak egyes helytelen nézeteit.

Arról van szó tehát, hogy milyen metodológiával tükröztessük az irodalmi-ideológiai vitákat lapunk hasábjain, milyen formában és mértékben avatkozzon be a lap a népi demokratikus országok irodalmi közéletébe.

2) Mivel lapunk továbbra is céljának tekinti, hogy minél tágabb teret nyújtson a népi demokratikus országok szerzői számára műveik megjelentetésére, a szerkesztőség némi nehézséget lát ebben a dologban.

Arról van szó, hogy több nagy ívű regény publikálása a terjedelme miatt több lapszámot tölt meg. Emiatt a bemutatott országok száma⁶⁹ jelentősen lecsökken. Ezzel együtt ezen regények rövidített változatainak közzététele a lapban (önálló kiadványként természetesen, teljes terjedelemben megjelenhetnek) jelentős mértékben megkönnyítené a munkánkat.

Ugyanakkor az ilyen rövidítéseket, természetesen, nemcsak a szerző engedélyével lehet elvégezni, hanem úgy is, hogy a szerző közösen dolgozik ezen a szerkesztőséggel.

⁶² Szuszlov, Mihail Andrejevics (1902–1982): pártfunkcionárius. 1947-től 1982-ig az SZKP KB titkára 1948-tól az SZKP egyik főideológusa, a *Pravda* főszerkesztője (1949–1951), 1952-1953-ban az SZKP KB Elnökségének tagja.

⁶³ Oroszul megjelent: *Apparat CK KPSZSZ i kultura 1953–1957*. I. m. 457–459.

⁶⁴ Kézírási széljegyzet az első lap bal felső sarkában.

⁶⁵ Kézírási széljegyzet az első lap alján.

⁶⁶ Az iratot 1955. dec. 24-én érkezették az SZKP Központi Bizottságán.

⁶⁷ Csakovszkij magyarországi tapasztalataira ld. a 2. sz. iratot.

⁶⁸ Az orosz eredetiben „Tribuna” (szó szerint: „tribün”).

⁶⁹ Aláhúzás géppel.

Ezzel kapcsolatban nem lenne-e célszerű engedélyezni a lap számára, hogy meghívhassa⁷⁰ Moszkvába egy hónapos időtartamra, közös munkavégzés céljából a népi demokratikus országokból azokat a szerzőket, akik műveinek megjelentetéséről döntés született.

Ez még biztosabb alapra helyezné az alkotói kapcsolatainkat.

Mint köztudomású, Mihail Solohov⁷¹ levele, amely lapunk második számában jelent meg,⁷² majd a Pravda újraközölte,⁷³ éles visszhangot váltott ki különféle írók részéről a világ több napilapjában és folyóiratában.

Nemrég a szerkesztőséghez fordult a Szovjet Béketanács, s közölte, hogy a Béke Világtanácsból levelet kaptak, melyben azt kérdezték, hogyan viszonyulnak a szovjet írók külföldi írók azon kezdeményezéséhez, melyet Solohov levele kapcsán tettek, hogy szervezzenek egy nemzetközi írókonferenciát.

Nem kellene-e ezzel kapcsolatban felhatalmazni az Írószövetséget és a Béke Világtanácsot, hogy gondolkodjanak el egy ilyen találkozó megszervezésének lehetőségén és célszerűségén, akár széles körben, akár különtalálkozók révén egyes országok csoportjaival, és tegyenek erre irányuló javaslatot az SZKP Központi Bizottságának?

Milyen vonalon kell továbbhaladnia a különféle országok írói közötti alkotói párbeszéd publicisztikai propagandájának, amelyre Solohov elvtárs a levelében felhívott?

4) „Tudvalévő, hogy a nyugati burzsoá lapok többsége még a kormányfők genfi tanácskozása⁷⁴ után sem hagyott fel a szovjetellenes cikkek rendszeres közzétételével, többek között olyanokkal, amelyek a szépirodalmunk ellen irányulnak.

Az Egyesült Államokban például több olyan, egyetemek által fémjelzett szaklap is megjelenik (The American and East European Review, Soviet News és egyebek), amelyek rendszeresen rágalmatokat közölnek országunkkal, a népi demokráciával és irodalmunkkal kapcsolatban.

Sajtónk, amely „Genf szellemének”⁷⁵ követésére törekszik, nemcsak külföldi propagandáját, hanem ellenpropagandáját is gyengítette.

Nem kellene-e lapunknak megerősítenie az ellenpropagandát, felhasználva ebből a célból a szovjet és külföldi szerzőket (cikkek, „levelek a szerkesztőséghez” stb.), megőrizve természetesen a méltóságot és tapintatot az érvelésben?

5) Milyen álláspontra kell helyezkednie a lapnak azokkal a külföldi szerzőkkel szemben, akik valaha barátian viszonyultak a Szovjetunióhoz, de az utóbbi időben

⁷⁰ Aláhúzás géppel.

⁷¹ Solohov, Mihail Alekszandrovics (1905–1984): szovjet-orosz író. A *Csendes Don* (1928–1940), a kozákság életét a polgárháborús években bemutató regénye a világirodalom egyik legnagyobb prózai alkotása. Az *Emberi sors* (1957) c. kisregényéből Szergej Bondarcsuk forgatott világhírű filmet. Nobel-díjas (1965).

⁷² Ld.: M. A. Solohov: V redakciju zsrnala „Inosztrannaja Lityeratura”. O razvityii tvorczeszkij szvjazej mezdu szovjetszkimi i zarubezsnimi pizsatyeljami. *Inosztrannaja Lityeratura*, 1955. 2. sz. 223–224.

⁷³ Ld.: M. A. Solohov: Blagodarnie zadacsi. Piszmo M. A. Solohova v redakciju zsrnala „Inosztrannaja Lityeratura”. *Pravda*, 1955. aug. 21. 2.

⁷⁴ Az 1955. júl. 18–23. közötti genfi négyhatalmi csúcstalálkozóról van szó, amelyen az USA, a Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország kormány- és államfői elsősorban a német kérdésről, továbbá ezzel összefüggésben a lefegyverzésről, az európai biztonság, és a Kelet és Nyugat közötti kapcsolatok kérdéséről egyeztettek.

⁷⁵ Ld. az előző lábjegyzetet.

szovjetellenes kijelentéseikkel kompromittálták magukat, most pedig többé-kevésbé semleges álláspontra helyezkednek (Upton Sinclair,⁷⁶ John Priestley⁷⁷)?

6) Szükséges-e a továbbiakban is fórumot biztosítani a lapban azoknak a burzsoá íróknak, akik barátian viszonyulnak hozzánk, meghatározó szerepet játszanak a béke-mozgalomban, de az egészében véve számunkra hasznot hozó megnyilvánulásaik során egyes kérdésekben így vagy úgy eltérnek a nálunk bevett ideológiai normáktól?

Meg kell-e kerülni a publicisztikáikban hangoztatott véleményüket, vagy egyes esetekben elfogadható-e az, hogy azok napvilágra kerüljenek valamely szovjet író vagy kritikus cikkének egyidejű közlésével, amely megmagyarázná a szovjet álláspontot az adott kérdésben?

7) Az Inosztrannaja Lityeraturának számos halaszthatatlan igénye van, melyekről szeretném Önt informálni, mielőtt hivatalosan a Központi Bizottsághoz fordulnánk levélben.⁷⁸

1955. december 23.

Alekszandr Csakovszkij

4.

Dmitrij Polikarpov, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetője és Ivan Vinogradov,⁷⁹ az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya osztályvezető-helyettese által készített előterjesztés az SZKP Központi Bizottsága számára az Alekszandr Csakovszkij által a lap ideológiai irányultságával kapcsolatban feltett kérdésekről

Moszkva, 1956. január 12.

Gépelte eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 75–77.⁸⁰

Az SZKP Központi Bizottságának

Az Inosztrannaja Lityeratura főszerkesztője, Csakovszkij elvtárs kéri, hogy fogadják őt az SZKP Központi Bizottságában és adjanak számára iránymutatást számos kérdésben, amelyek a lap szerkesztőségének munkája során követett elveket és a külföldi irodalomban zajló folyamatok és jelenségek bemutatását illetik.⁸¹

A feltett kérdések egy részét pozitívan kell megvizsgálni.

Csakovszkij elvtárs arról beszél, hogy szükség lenne arra, hogy az Inosztrannaja Lityeratura szerkesztősége szoros alkotói kapcsolatot tarthasson fenn a népi demokratikus országok íróival, amikor a műveiket publikálásra készítik elő. Ezzel kapcsolatban kifejezi azt a kívánságát, hogy engedélyezzék a lap számára a fordítandó művek szer-

⁷⁶ Upton Beall Sinclair (1878–1968) baloldali elkötelezettségű amerikai Pulitzer-díjas regényíróról van szó.

⁷⁷ John Boyton Priestley (1894–1984) baloldali elkötelezettségű angol író, dramaturg és politikusról van szó.

⁷⁸ A KB reakcióját illetően ld. a 4. sz. iratot.

⁷⁹ Vinogradov, Ivan Tyihonovics (1905–?): pártfunkcionárius. 1953–1957 között az SZKP KB külföldi kommunista pártokkal való kapcsolatokat koordináló osztályának, az ún. Nemzetközi Osztály vezetőjének első helyettese, 1957–1959 között az SZKP KB Szocialista Országok Kommunista és Munkáspártjai Osztályának helyettes vezetője.

⁸⁰ Oroszul megjelent: *Apparat CK KPSZSZ i kultura 1953–1957*. I. m. 477–479.

⁸¹ Ld. a 3. sz. iratot.

zőinek meghívását a népi demokratikus országokból, hogy közösen dolgozhassanak a fordítás megjelentetésének előkészítése során.

Célszerű lenne támogatni ezt a kérést. Mivel azonban a szerkesztőség nem rendelkezik pénzügyi fedezettel külföldi írók meghívására, az ilyen aktív alkotói utakat a meghívottak a saját költségükön tudnák fedezni. A szerkesztőség ebben az esetben szovjet valutában honoráriumot fizethetne a meghívott szerzőnek a publikálandó műve után.

Az *Inosztannaja Lityeratura* annak idején közölte Mihail Solohov levelét, amely egy felhívást tesz közzé a világ összes írója számára, hogy „Genf szellemében” szélesítsék kölcsönös alkotói kapcsolataikat. Külföldről számos válasz érkezett Mihail Solohov felhívására. Ezekben kifejezésre juttatják azt a javaslatot is, hogy az írók számára szervezzenek egy nemzetközi találkozót.⁸² Ezzel kapcsolatban támogatni kellene Csakovszkij elvtárs kívánságát arra vonatkozóan, hogy a Szovjet Írószövetség és a Szovjet Béketanács vitassa meg ezt a kérdést és tegyen javaslatot az SZKP Központi Bizottsága számára.

Helyeslendő az *Inosztannaja Lityeratura* szerkesztőségének azon szándéka is, hogy leleplezze a reakciós sajtó hazug cikkeit a demokratikus tábor irodalmáról és kultúrájáról, ideológiai ellenpropagandát folytasson, bevonva ebbe a külföldi szerzőket is.

Csakovszkij elvtárs kéri, mutassunk irányt a tekintetben, hogyan kell viszonyulni az olyan írókhoz, mint Upton Sinclair és John Priestley, akik a 30-as években demokratikus elveket vallottak, de a második világháború után a Szovjetunió politikájával szemben foglaltak állást, s jelenleg semleges álláspontra helyezkednek.

Az Upton Sinclairhez való viszony kérdését megvizsgálta az SZKP Központi Bizottsága. Iránymutatásul lett szabva, hogy objektíven kell értékelni a tevékenységét és irodalmi hagyatékát, ki kell adni azokat a realista műveit, amelyek leleplezik a kapitalizmust, ugyanakkor kritizálni kell az alkotói munkásságának gyenge, reakciós oldalait. Ezeket az elveket kell érvényesítenie az *Inosztannaja Lityeratura* szerkesztőségének is Upton Sinclairrel, John Priestley-vel és a hasonló burzoá írókkal szemben.

A Csakovszkij elvtárs által a levelében felvetett egyéb kérdéseket az *Inosztannaja Lityeratura* szerepéről és ideológiai feladatairól alkotott nem teljesen helyes felfogás diktálta. Csakovszkij elvtárs többek között kéri, adjanak neki útmutatást a tekintetben, hogy az *Inosztannaja Lityeraturának* mértékben kell „beavatkoznia” a népi demokratikus országok irodalmában zajló ideológiai küzdelembe, bírálva ezen országok irodalmárainak hibás nézeteit, s bemutatva az irodalmi vitákat.

Az *Inosztannaja Lityeratura* nem valamiféle vezető vagy irányító központ a népi demokratikus országok irodalma tekintetében. Az a feladata, hogy megismertesse a szovjet olvasót a külföldi irodalom legjobb alkotásaival, a művészeti és esztétikai gondolkodás vívmányaival, és elősegítse a külföldi és szovjet írók és kritikusok közötti alkotói tapasztalatcserét. A népi demokratikus országok irodalmi életébe és küzdelmébe való „beavatkozás” kérdése szóba sem jöhet. A lapnak az illetékes kommunista és munkáspártok határozataiban az ezekről a jelenségekről adott értékelés szellemében kell bemutatnia a népi demokratikus országokban zajló ideológiai küzdelmet. Rendszerint ilyen esetekben a lapnak be kell vonnia ebbe kompetens szerzőket magukból a népi demokratikus országokból.

⁸² Az *Inosztannaja Lityeratura* 1956. évfolyamában összesen 39 külföldi író reagált Solohov felhívására, többek között Alberto Moravia, Pablo Neruda, Howard Fast, André Moreau stb.

A lap szerkesztősege mindenáron meg akarja nyerni szerzőnek a neves burzsoá írókat, nem csak azokat, akik részt vesznek a békemozgalomban, lojálisan viszonyulnak a demokratikus táborhoz, hanem azokat is, kívül a progresszív mozgalmon kívül állnak, s akiknek alkotásai dekadens jellegűek.

Ez az irányultság érvényesült például akkor is, amikor objektivistá módon álltak Hemingway⁸³ *Az öreg halász és a tenger* című apolitikus és sok tekintetben naturalista elbeszélése (1955/3. sz.), Mauriac⁸⁴ *A kis idéltlen* című, patológiai jelenségeken alapuló novellája (1955/6. sz.) és Merle⁸⁵ *Sziszifusz és a halál* című, a háborúellenes küzdelem témáját irreális síkra, a mitikus hősök világába áthelyező szimbolista fantáziadarabja (1955/4. sz.) közléséhez a lapban.

Abból a célból, hogy bemutassák a szovjet olvasónak a kortárs burzsoá irodalomban zajló folyamatokat, a lapnak jogában áll burzsoá szerzők egyes szépirodalmi műveit megjelentetni. De ezen műveket a marxista esztétika szemzőgéből kell értékelnie. Ugyanakkor az Inosztrannaja Lityeratura eddig napvilágot látott hat számában nincsenek ilyen értékelések. A szerkesztőség nem mondja ki kritikai észrevételeit a nagy burzsoá mesterek műveivel kapcsolatban. Az Inosztrannaja Lityeratura nyomán más folyóirataink is ugyanerre az álláspontra helyezkedtek a burzsoá szerzők megjelentetett művei kapcsán. Így például az Inosztrannaja Lityeratura prózáját szemlélő cikkben (Szergej Lvov: *Az ember helye az életben*. Lityeraturna Gazeta, 1955. X. 27-i szám)⁸⁶ Hemingway *Az öreg halász és a tenger* című elbeszélése kapcsán egyedül csak a dicséző szavakra tellett, amelyek a lap irányvonalának folytatását ösztönzik.

Az olvasók körében a burzsoá irodalomhoz való illetően hozzáállás helytelen képzeteket szül. A Moszkvai Egyetemen néha még olyan kérdéseket is feltesznek, hogy vajon Hemingway elbeszélését a szocialista realista művekhez lehet-e sorolni.

A Vercors francia író cikkével kapcsolatban történetben, melynek kérdésését az SZKP Központi Bizottságában megvitatták, ugyanazok a hibás nézetek jelennek meg, amelyeket az Inosztrannaja Lityeratura főszerkesztője magáénak vall. Csakovszkij elvtárs szükségesnek vélte, hogy közöljék a lapban Vercors *A francia írókat nyugtalanító problémák* című cikkét, annak ellenére, hogy abban a szerző elítéli a progresszív irodalmat, s a marxista-leninista esztétikával ellentétes nézeteket fejt ki. Abból a tényből, hogy a SZKP Központi Bizottsága a lap szerkesztősege számára adott utasításában ajánlotta, hogy tartózkodjanak Vercors cikkének közlésétől, Csakovszkij elvtárs nem vont le helyes következtetést, s a levelében ismét felteszi a kérdést, hogy a lap

⁸³ Hemingway, Ernest (1899–1961): irodalmi Nobel-díjas amerikai író, novellista, újságíró. Nevét *Búcsú a fegyverektől* (1929), *Akiért a harang szól* (1940) és *Az öreg halász és a tenger* (1952) c. regényei tették világszerte ismertté.

⁸⁴ Mauriac, François (1885–1970): Nobel-díjas (1952) francia író. A második világháború alatt részt vett francia ellenállási mozgalomban. A háború után Charles de Gaulle magas kitüntetésben részesítette. Egyre aktívabb közéleti szerepet vállalt, újságcikkeiben többek között elítélte a vietnami és az algériai háborút, 1960-as évek elejétől de Gaulle hívévé vált.

⁸⁵ Merle, Robert (1908–2004): algériai születésű francia író. A háborús élményeit megelevenítő *Két nap az élet c.* regényéért 1949-ben Goncourt-díjjal tüntették ki. Ifjúkorától rokonszenvezett a kommunizmussal, kiállt Algéria függetlensége mellett, a Szovjetunió afganisztáni bevonulásáig (1979) az FKP tagja.

⁸⁶ A cikk pontos bibliográfiája: Szergej Lvov: *Meszto cseloveka v zsznyi. Zametki o proze v zsurnale „Inosztrannaja Lityeratura”*. *Lityeraturna Gazeta*, 1955. okt. 27. 2.

publikálhatja-e burzsoá szerzők műveit, amelyek ideológiánk szempontjából elfogadhatatlan téziseket tartalmaznak.⁸⁷

Az illetén kérdésfelvetéssel kapcsolatban szükségesnek véljük felhívni Csakovszkij elvtárs figyelmét arra, hogy a burzsoá kultúra képviselőivel csak ideológiai engedmények nélkül szabad kontaktust teremteni és együttműködni.

SZKP KB Kulturális Osztálya vezetője
D. Polikarpov

SZKP KB osztályvezető helyettese
I. Vinogradov

1956. január 12.

5.

**Mihail Zimjanyin,⁸⁸ a Külügyminisztérium 4. Európai Osztálya vezetőjének átirata az SZKP KB Tudományos és Kulturális Osztályának Alekszandr Csakovszkij első levelével kapcsolatban
Moszkva, 1955. október 28.**

Gépelte eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 10.

Szovjetunió
Külügyminisztérium 4. Európai Osztály

1955. október 28.
1. sz. példány

Az SZKP KB Tudományos⁸⁹ Osztályának

Mellékelten megküldöm az Albániába utazó szovjet delegáció vezetője, Csakovszkij elvtárs által az SZKP Központi Bizottságának írt, V. I. Ivanov elvtárshoz címzett levelét.

A levelet diplomáciai postán kaptuk a Szovjetunió budapesti nagykövetségétől.
Melléklet: az említett.⁹⁰

A Külügyminisztérium 4. Európai Osztályának vezetője

M. Zimjanyin

V. L. – 2

⁸⁷ Korábban, éppen budapesti megbeszélései hatására Csakovszkij már maga is lemondott Vercors cikkének közléséről, alapvetően arra hivatkozva, hogy Vercors cikkében megemlíti a Rajk-per, ami nem szerencsés az akkori magyarországi irodalmi viszonyok között. Ld. erre az 1. sz. iratot. Vercors cikkének közlése eredetileg nem is a Rajk-per, hanem Lavrentyij Berija egykori belügyi népbiztos nevének említése miatt okozott dilemmát a főszerkesztőnek. Vercors cikke nem is jelent meg később sem, annak tartalmát maga a francia író ismertette egy jóval későbbi, 1987-ben a szaratovi Fegyin Múzeum munkatársainak írott levelében. Erre részletesen ld.: J. J. Baskirova: Fegyin i Vercors. In: *Realizm v zarubezsnih lityeraturah XIX–XX vekov. K probleme tvorcseszkih vzajmosvzjazej i lityeraturnoj preemstvennosztyi. Mezsuvuzovszkij naucsnoj szbornyik*. Otv. red.: J. A. Petrova. Saratov, Izdatyelsztvo Saratovszkovo Unyiverszityeta, 1989. 166–174.

⁸⁸ Zimjanyin, Mihail Vasziljevics (1914–1995): diplomata, pártfunkcionárius. 1946–1947-ben a BSZSZK oktatásügyi minisztere, 1947–1952 között a Belorusz KP titkára, majd másodtitkára. 1952–1956 között az SZKP KB tagja, egyúttal a KÜM 4. Európai Osztályának vezetője, 1965-től 1976-ig a Pravda főszerkesztője, 1976–1987 között az SZKP KB titkára.

⁸⁹ Sic!

⁹⁰ Ld. az 1. sz. iratot.

1955. X. 28.

*SZKP KB Csakovszkij elvtárs feljegyzése tájékoztató jellegű. Nem szükséges intézkedést tenni vele kapcsolatban. D. Polikarpov. 1955. XII. 23.⁹¹
Irattárba. V. Gorbunov. XII. 26.⁹²*

II. rész. Ilja Ehrenburg esete

6.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár jelentése Ilja Ehrenburg író és Nyikolaj Tyihonov költő 1955. október 10-i találkozásjáról magyar írókkal és a Gergely Sándor íróval folytatott 1955. október 11-i megbeszéléséről Budapest, 1955. október 21.

Gévelt másolat. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 124, l. 97–102.

B. V. Gorbacsov naplójából
7434/4. EU. O. sz. 1955. X. 25.⁹³

Másolat. 2. sz. példány
Titkos
1955. október 21.
692. sz.

Ehrenburg és Tyihonov⁹⁴ elvtárs szovjet írók találkozásáról magyar írókkal
Feljegyzés a Gergely Sándor íróval folytatott beszélgetésről

1955. október 10.

A nagykövet utasítására fogadtam Ehrenburg és Tyihonov írókat, továbbá az OSZSZK hús- és tejipari miniszterét, Szmirnovot,⁹⁵ akik Budapesten tartózkodtak, mivel bécsi útjukat meg kellett szakítani a rossz időjárási viszonyok miatt. Rákosi elvtárs személyesen hívta meg Ehrenburg, Tyihonov és Szmirnov elvtársakat a Margitszigeti Nagyszállóba, ahol Rákosi elvtárson kívül, Andics Erzsébet,⁹⁶ Veres Péter⁹⁷

⁹¹ A lap jobb alsó sarkában olvasható kézirásos záradék. Az átirat mellett található még egy kisebb méretű lap gépirásos jegyzettel: „D. A. Polikarpov elvtártnak. M. Szuszlov.” Ld. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 11.

⁹² Kézírással a lap jobb alsó sarkában. V. Gorbunov életrajzi adatai ismeretlenek.

⁹³ A SZU KÜM 4. Európai Osztályának érkeztetője gépirással.

⁹⁴ Tyihonov, Nyikolaj Szmjonovics (1896–1979): szovjet költő, író, publicista, filmforgatókönyv-író, műfordító. 1944–1946-ban a Szovjet Írószövetség elnöke, 1946-tól a Szovjet Írószövetség főtitkár-helyettese, egyúttal a SZU Legfelső Tanácsának tagja. 1949-től a Szovjet Béke tanács elnöke, 1950-től a Béke Világtanács Irodájának tagja.

⁹⁵ Részletes életrajzi adatai ismeretlenek.

⁹⁶ Andics Erzsébet (1902–1986): kommunista történész, politikus, akadémikus, az MDP tudománypolitikájának egyik fő ideológusa. 1945–1957 között az MDP KV tagja, országgyűlési képviselő, a Pártfőiskola igazgatója (1946–1953), 1953–1954-ben az oktatásügyi miniszter első helyettese, 1954–1956 között az MDP KV TKO vezetője. Az 1956-os forradalom után 1974-ig az ELTE Új- és Legújabbkori Történeti Tanszékének vezetője.

⁹⁷ Veres Péter (1897–1970): író, politikus. 1945-től a Nemzeti Parasztpárt elnöke, 1947–1948-ban honvédelmi miniszter, 1954–1957 között a Magyar Írók Szövetségének elnöke. A *Balogh család története* c. műve az alföldi parasztság életének enciklopédiája. Kossuth-díjas (1950, 1952).

és Illés Béla⁹⁸ elvtársak fogadták őket. Rákosi elvtárs azzal a kéréssel fordult íróinkhoz, hogy vegyenek részt egy irodalmi kérdésekről folytatott eszmecserén magyar írókkal. Megjegyezte ekkor, hogy jelenleg nagyon feszült a helyzet náluk az irodalomban. Ehrenburg és Tyihonov elvtárs bejegyeztek. A találkozóra este került sor az Írószövetség helyiségében.

A találkozón körülbelül harminc író vett részt: Szabó Pál,⁹⁹ Kuczka Péter,¹⁰⁰ Benjámin László, Zelk Zoltán,¹⁰¹ Erdei Sándor,¹⁰² Devecseri Gábor,¹⁰³ Illés Béla, Gergely Sándor¹⁰⁴ és mások. Veres Péter elnökölt. Jelen volt még továbbá a Szabad Nép felelős szerkesztője, Horváth Márton, és a MDP KV Tudományos és Kulturális Osztályának vezetője, Andics Erzsébet. Tyihonov elvtárs a Szovjet Írószövetség közeljövőben megvalósítandó munkatervéről (Üzbegisztán és Lettország íróinak kongresszusa, találkozó megszervezése háromszáz fiatal irodalmár számára, a munkásosztály ábrázolásának kérdése a modern szovjet irodalomban stb.) beszélt az egybegyűlteknek. Ehrenburg elvtárs alapvetően az írói mesterség sajátosságairól és az irodalom általános feladatairól beszélt. Ezt követően a magyar írók számtalan kérdést tettek fel Ehrenburg és Tyihonov elvtársaknak.

Elsőként Benjámin László jelentkezett, aki kérdését olyan ködösen fogalmazta meg, hogy a kérdést a tolmács nem tudta érthető módon lefordítani. Benjámin még egyszer, jó bő lére eresztve, elmagyarázta kérdése lényegét, amelynek lényege abban állt, hogy meg szeretne volna tudni Ehrenburg véleményét a Béke Világtanács egyik felhívásával kapcsolatban, amely az írók és újságírók alkotói szabadságára vonatkozott. Ehrenburg általános értelmű választ adott. Majd Zelk Zoltán tett fel nagyjából

⁹⁸ Illés Béla (1895–1974): író. A proletárdiktatúra idején vállalt szerepe miatt 1919-ben emigrált, 1923-tól Moszkvában élt, 1925–1936 között a proletárirók világszervezetének főtítkára. 1945-ben a szovjet hadsereg őrnagyaként részt vett a budapesti harcokban. 1945-től fontos irodalompolitikai tisztségeket töltött be, 1950–1956 között az *Irodalmi Újság* főszerkesztője. Kossuth-díjas (1950, 1955).

⁹⁹ Szabó Pál (1893–1970): író, szerkesztő. A *Kelet Népe* és a *Szabad Szó* szerkesztője. 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt alapítója, 1944-ig elnöke. 1945-től országgyűlési képviselő, 1954–1956 között a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának elnöke, 1954–1959 között az Elnöki Tanács tagja. József Attila-díjas (1950); Kossuth-díjas (1951, 1954). *Bölcső* c. regényéből készült a magyar filmművészet kiemelkedő alkotása, a *Talpalatnyi föld* (1948).

¹⁰⁰ Kuczka Péter (1923–1999): költő, szerkesztő, újságíró. Szakszervezeti- és MDP-tisztségviselő, a Magyar Írók Szövetségének titkára, 1945–1956 között az *Irodalmi Újság* munkatársa. 1956-tól 1964-ig nem jelenhetett meg írása. 1972-től a *Galaktika* c. folyóirat szerkesztője. József Attila-díjas (1950), Kossuth-díjas (1954).

¹⁰¹ Zelk Zoltán (1906–1981): költő, író. Az MKP tagja (1945–1952). Az 1950-es évek elejétől a Magyar Írók Szövetsége elnökségi tagja. 1957-ben elítélték, 1958-ban szabadult. Kossuth-díjas (1949, 1954), József Attila-díjas (1951, 1974).

¹⁰² Erdei Sándor (1915–1984): író, kritikus, Erdei Ferenc fivére. A *Művelt Nép* c. lap szerkesztője (1950), a Népművelési Minisztérium főosztályvezetője, később miniszterhelyettes, 1953–1954-ben az *Új Hang* c. folyóirat szerkesztője. 1954-től 1956 tavaszáig, majd 1956 szept.-től 1957-ig a Magyar Írók Szövetségének főtítkára.

¹⁰³ Devecseri Gábor (1917–1971): író, műfordító. Klasszika-filológusként Kerényi Károly köréhez tartozott. Belépett az MKP-ba, 1948–1954-ben a katonai akadémián irodalmat tanított őrnagyi rangban. Neve leginkább az *Illiász* és az *Odüsszeia* fordítójaként ismert.

¹⁰⁴ Gergely Sándor (1896–1966): író, újságíró, lapszerkesztő. 1926-tól az illegális KMP tagja. 1931-ben Moszkvába emigrált, részt vett a *Sarló és Kalapács* és az *Új Hang* c. lapok szerkesztésében. 1945-ben tért haza. Országgyűlési képviselő, 1945–1951 között a Magyar Írók Szövetségének elnöke (1945–1951). Kossuth-díjas (1949, 1956).

hasznos értelmű kérdést, amelynek lényege abban állt, hogy szerette volna megtudni Ehrenburg véleményét a kultúrpolitika irányítása és az író alkotói szabadsága közötti viszonyról. Ehrenburg filozófiai síkra terelte a kérdést, a szabadság fogalmának általános meghatározásából kiindulva rámutatott, hogy a szabadság fogalma elválaszthatatlanul összefügg a korlátok fogalmával. Azt mondta, hogy amit a világon a legkevésbé szeret, az a szerkesztő piros és kék ceruzája. Ugyanakkor elkerülhetetlen, hogy az írói szabadság fogalma össze ne fonódjon az írói felelősség fogalmával. Zelk erre azt válaszolta, hogy teljesen egyetért ezzel, és ő is úgy van vele, a legkevésbé a szerkesztő piros és kék ceruzáját szereti a világon. Nagyon tetszett neki Ehrenburg *Olvadás* című regénye, melyet gépiratos másolatban olvasott magyar fordításban. Sajnos a magyar közvélemény széles rétegeinek nem volt lehetősége arra, hogy elolvassa ezt a nagyszerű regényt. Ehrenburg válaszában elmondta, hogy az *Olvadást* kritikával illették a szovjet sajtóban, de ő nem ért egyet ezzel a kritikával, és a mű második részét írja. Zelk azt mondta, hogy szívesen elolvassa az *Olvadás* második részét. A beszélgetésnek ez a része a jelen lévők többségének élénk, helyeslő reakcióját váltotta ki.

A beszélgetés során a továbbiakban az író és a nép közötti kapcsolatok kérdését érintették, azt, hogyan reagáljon az író a nép igényeire. Ehrenburg kifejtette abbéli gondolatát, hogy például az ipari tervezés és az író alkotói tervei két külön dolgot jelentenek. Ha nincs elég nyersvas az országban, akkor elég könnyű megtervezni előállításának növelését. De hogyan lehet megtervezni egy regényt? Az íróknak gyakran szemrehányást tesznek az író–olvasó–találkozókon vagy a sajtóban, hogy nem mutatják be a textilipari munkások vagy a fémipari dolgozók életét. Ehrenburg éppen kigúnyolta az ilyen szélsőségesen értelmezett társadalmi megrendelést. Az író az alkotói művészetében saját individualitását nyitja meg, és minél jobban megnyitja azt, annál jobban sikerül a mű. A társadalmi megrendelés ilyen szélsőségesen értelmezett fogalmával Ehrenburg szembeállította az írónak a nép és az ország előtti általános felelősségét. Amíg erről beszélt, egyszer sem említette meg az irodalom pártosságát, és absztrakt módon fogalmazott, a gondolatait teleszőve paradoxonokkal, szükségtelen elégetlenséggel, amely vidám, helyeslő reakciót váltott ki a teremben.

A szovjet irodalom hiányosságairól beszélve Ehrenburg elég leegyszerűsített, durva formában tálalta őket, s alapvetően a saját értékítéletei paradox jellegét és sajátosságát szapulta. Az a benyomásom alakult ki, hogy Ehrenburg nem a kortárs szovjet regényt illeti kritikával, hanem irodalmunk már rég letűnt korszakát, a konstruktivistákat, a proletárkultuszt, a rapposokat.¹⁰⁵ Egy példa arra, hogy hogyan kritizálja az úgynevezett „termelési regényt”. Az első fejezetben, meséli Ehrenburg, a főhős hat gépállásban dolgozik, a második fejezetben felveti a nyolc gépállásra irányuló javaslatát. A harmadik fejezetben egy termelési értekezleten szembekerül a bürokrata üzemvezetővel, a negyedikben a gyárban megismerkedik egy lánnyal, akivel megegyeznek abban, hogy tizenkét gépállásban fognak dolgozni. Az ötödik fejezetben hazaér a főhős, s

¹⁰⁵ A RAPP (or. Rosszizsjkaja Asszociacija Proletarszkih Piszatyeljej), vagyis az Oroszországi Proletárirók Egyesületének alkotói módszertanát követőkről van szó. A RAPP szélsőbaloldali irodalmi-politikai szervezatként működött 1925–1932 között, mely az irodalom pártosságára hivatkozva az összes irodalmi áramlat irányítására törekedett. Célul tűzték ki, hogy az értelmiséget a szovjet hatalom köré tömörítsék és a pártonkívülieket kommunista szellemben neveljék a vulgáris szociológia, a „szövetséges vagy ellenség”, az „eleven ember” és az „élmunkások tömeges bevonása az irodalomba” jelszavak segítségével. Tevékenységük azonban szektás magatartással, az adminisztratív módszerek elburjánzásával párosult, ezért a szervezetet feloszlatták. Tagjai közül többen a Szovjet Írószövetségbe igazoltak át.

észreveszi, hogy a szobájában egy nem tudni honnan odacseppent gyermek eszik stb. A kortárs francia regény, folytatja Ehrenburg, ugyanezekkel a hiányosságokkal küzd, csak éppen a fonák módon. Míg a szovjet „termelési regényben” a főhős egész élete az üzemből zajlik, addig a francia regényben a hős vagy hősnő teljes egészében a saját életébe merül. Az első fejezetben a hősnő az első, a második fejezetben a második, a harmadik fejezetben a harmadik férfival stb. alszik. Ezalatt semmiféle termelőmunkáról nem is lehet szó, s így gyerekek sem jönnek a világra. Ezen felületes, leegyszerűsített, csak a külső hatással számoló kritika alapján a magyar írók aligha alakíthattak ki hiteles képet a kortárs szovjet irodalomról, annak hiányosságairól és problémáiról. Például Ehrenburg kijelentette, hogy nem teljesen ért egyet Tyihonovval, aki a kortárs üzbég irodalom hiányosságai közt említette, hogy nem értő módon használják a hagyományos legendai alakokat, mechanikusan áthelyezik őket a mai modern korba, ami anakronizmus. Ehrenburg véleménye szerint ez a probléma ugyanilyen mértékben jelen van a kortárs orosz irodalomban is, amelyben gyakran a tank vezetőjét a mesebeli Ilja Muromec alakjában ábrázolják.

A beszélgetés, megítélésem szerint, egyenesen helytelen, könnyed, tréfás irányt vett. Nem érintettek olyan kérdéseket, amelyek elvi jelentőséggel bírnak a magyar irodalomban, például az irodalom pártosságának kérdését. Szembeszökő volt, ahogy egyes írók (Benjámín, Zelk) megpróbálták a beszélgetést az „alkotói szabadságról” szóló vitává változtatni. Íróink, sajnos, nem álltak a helyzet magaslatán, és nem tudták világosan, elvi jelleggel, a párt szemszögéből elmagyarázni a magyar íróknak, hogy mit értünk az alkotói szabadság és az irodalom pártossága alatt, csak általános frázisokra szorítkoztak. A beszélgetés folyamán végig alapvetően Ehrenburg elvtárs beszélt. Tyihonov elvtárs kissé passzív magatartást tanúsított, és egyszer sem javította ki őt.¹⁰⁶

Másnap felhívott Gergely Sándor író és azt mondta, hogy nagyon szeretne találkozni velem. A nagykövet¹⁰⁷ engedélyével fogadtam Gergelyt, aki a következőket közölte.

Néhány órával Ehrenburg és Tyihonov elvtársak Budapestre érkezése előtt tartottak az Írószövetségben egy fontos összejövetelt, amely, Gergely véleménye szerint, kulminációs pontot jelentett abban a küzdelemben, amelyet az írók egy csoportja folytat a párt kultúrpolitikájával szemben: hét író, a Szövetség elnökségének és vezetőségének tagjai (Benjámín, Zelk, Kuczka, Aczél,¹⁰⁸ Hály,¹⁰⁹ Kónya, Karinthy¹¹⁰) demonst-

¹⁰⁶ Az elmondottakat vö.: Ehrenburg és Tyihonov látogatása az Írószövetségben. *Irodalmi Újság*, 1955. okt. 15. 1. Továbbá: Ehrenburg: *Ljugyi, godi, ziszny*. I. m. 345–347.

¹⁰⁷ Vagyis Jurij Andropov.

¹⁰⁸ Aczél Tamás (1921–1994): író, újságíró, tanár. 1945 után a kommunista rendszer irodalmi életének meghatározó alakja. 1948-tól a Szikra Könyvkiadó lektora, 1950–1953 között a Rákosi-korszak hivatalos folyóiratának, a *Csillagnak* a szerkesztője. A két magyar Sztálin-díjas (1952) író egyike. 1956 őszén elhagyta Magyarországot, Angliában, majd az USA-ban élt.

¹⁰⁹ Hály Gyula (1900–1975): drámaíró, műfordító. A Tanácsköztársaság alatt a Közoktatásügyi Népbizottságon dolgozott. Nyugatra emigrált. 1932-ben belépett a KMP-be. 1935-től a Szovjetunióban élt, 1945-ben hazatért, és a Színházművészeti Akadémián tanított. Nagy Imre párthíve volt, 1957-ben koncepciós perben elítélték, 1960-ban szabadult. Kossuth-díjas (1951).

¹¹⁰ Karinthy Ferenc (1921–1992): író, dramaturg, drámaíró, műfordító. 1949–1950-ben a Nemzeti Színház dramaturgia, 1951–1953 között a *Szabad Nép* és a *Magyar Nemzet* munkatársa, 1953–1956 között a budapesti Madách Színház dramaturgia. *Budapesti tavasz* c. regényéből Mária Félis filmet forgatott (1955). 1956-tól szabadfoglalkozású író. József Attila-díjas (1950, 1954, 1974), Kossuth-díjas (1955).

ratívan bejelentették, hogy lemondanak a posztjukról. A hetük által aláírt, hasonló tartalmú nyilatkozat arról szólt, hogy nem értenek egyet a párt irodalompolitikájával, és ezért lemondanak.¹¹¹ Gergely ezt a tettüket nyílt pártellenes demonstrációnak tekintti. Rendkívül feszült volt helyzet az Írószövetségben Ehrenburg és Tyihonov elvtársak érkezése előtt. Amikor a Szövetségbe tartott a szovjet írókkal szervezett beszélgetésre, Gergely azt hitte, hogy íróink, az irodalommal kapcsolatos pártszempontok és a marxista elvek kifejtésével majd valamelyest lehűtik a kedélyeket a most kialakult túlfűtött helyzetben. Ugyanakkor véleménye szerint ez nem így történt. Úgy gondolja, hogy Ehrenburg balos, burzsoá álláspontot képviselt. A szovjet irodalommal szembeni kritikája zavaros, a pártosságot nélkülöző jellegű volt. Gergely régóta ismeri Ehrenburgot, vagy húsz évvel ezelőtt találkozott vele Moszkvában. Ehrenburg irodalomszemléletét mindig a pártosság mellőzése és az anarchizmus túltengése különböztette meg. Hatalmas író és kiváló békeharcos, de amikor irodalomelméleti kérdésekről kezd beszélni, jobb meg sem hallgatni, különösképpen itt, Magyarországon nem, mert itt különösen erős a burzsoá polgári ösztön az irodalomban. Nézzük csak meg, mit mondott például Ehrenburg az *Olvadással* kapcsolatban. Múlt év decemberében valóságos vita folyt itt az *Olvadásról*. Mindent, ami csak létezhet egy reakciós, pártellenes regényben, azt a pajzsára emelte ez a regény. Az *Olvás* rövid idő alatt a pártellenes irodalmi ellenzék egyfajta zászlajává vált. Amikor ezt a regényt még nem adták ki Magyarországon, irodalmi körökben sokan tiltakoztak ellene. Ehrenburg azzal a kijelentésével, hogy nem fogadja el a szovjet sajtóban megjelent kritikákat, és a regény második részét írja, csak újabb muníciót szolgáltat a magyar irodalom pártellenes ellenzéke számára. Vethetjük példának azt is, amikor a magyar írókkal folytatott beszélgetés során kijelentette, hogy annak a bizonyos textilgyárnak a női munkása „benyújtotta a számlát az irodalomnak”, s ezzel, ahogy Ehrenburg állította, azt az igényét tolmácsolta, hogy az írók többször ábrázolják őket, textilipari dolgozókat. Ehrenburg lényegében véve kigúnyolta az ilyen „igényeket” arra hivatkozva, hogy nem az írók dolga a nyersvas előállítás, amelynek növelését könnyen meg lehet tervezni a termelés növelését. Természetesen mindez igaz, de Gergely véleménye szerint egy párthoz hű írónak, mi több, egy szovjet írónak sokkal megértőbbben és figyelmesebben kell viszonyulnia a tömegek igényeihez, de mindenestre nem szabadna gúny tárgyává tennie őket. Ha egy szovjet író így viszonyul a textilipari üzem női munkásának igényéhez, az csak kedvezőtlen benyomást kelthet itt Magyarországon. Ehrenburg nem veszi figyelembe, hogy náluk¹¹² sokan vannak az irodalomban olyanok, akik tesznek a társadalmi igényekre, és akiknek sokkal jobban tetszik, hogy kifejezzék önmagukat. Akarva akaratlanul Ehrenburg gondolatai az ő malmukra hajtják a vizet, ők hivatkozhatnak Ehrenburg tekintélyére.¹¹³

A továbbiakban Gergely elmondta, hogy az Írószövetségben jelenleg feszültebb a helyzet, mint valaha. Nemrég tartották a Szövetség kommunista aktívájának

¹¹¹ A történetek előzménye az *Irodalmi Újság* szept. 17-i számának elkobzása volt. A lapszám elkobzását követően a színpalak mögött egyeztetések indultak meg az írók és a pártvezetés között, de utóbbi azt állította, hogy a Magyar Írók Szövetségében ellenforradalmi központ alakult ki. Az MDP TKO elhatározta Hámos György felelős szerkesztő leváltását. Válaszul az Írószövetség elnökségi pártcsoportjának 6 tagja, Aczél Tamás, Benjámín László, Déry Tibor, Kónya Lajos, Kuczka Péter és Zelk Zoltán, továbbá Vészi Endre titkár lemondtak tisztségükről. Ld.: Rainer M. János: *Az író helye*. I. m. 195–196. Gergely Sándor információja tehát pontatlan volt, hiszen Háy Gyula és Karinthy Ferenc lemondása nem került szóba.

¹¹² Sic! Azaz Magyarországon.

¹¹³ A következményekre ld. a 8-9. sz. iratot.

ülését, amelyen körülbelül harminc párttag vett részt. Az ülésen bejelentették, hogy a hatóságok elkobozták az Irodalmi Újság azon példányainak számát, amelyben Benjámin versei jelentek meg, és leváltották a lap szerkesztőjét, Hámos Györgyöt.¹¹⁴ Az összes résztvevő, Gergelyen kívül, határozott hangnemben tiltakozott ezen intézkedések ellen.¹¹⁵ Fekete Sándor,¹¹⁶ a Szabad Nép szerkesztőbizottságának tagja egy, a Központi Vezetőséghez intézendő határozattervezetet is előterjesztett ezzel az intézkedéssel kapcsolatban. Vastapssal támogatták. Az elnöklő Barabás,¹¹⁷ ahogy Gergely mondta, azzal „mentette meg a helyzetet”, hogy javasolta, semmilyen határozatot ne fogadjanak el, hiszen ez csak egy informális ülés volt. A Szövetség vezetősége hét tagjának „lemondása” után Andics Erzsébet, Gergely elmondása szerint, zavarban érezte magát. Az elmúlt másfél évben Andics egyetlen alkalommal sem beszélt vele, de most váratlanul megkereste, hogy tanácsot szeretne kérni tőle azzal kapcsolatban, hogy „mit lehet tenni”. Gergely úgy véli, hogy a Központi Vezetőség Tudományos és Kulturális Osztálya valóban nem tudja, mit kell tenni. Elmondta, hogy véleménye szerint a budapesti jugoszláv misszió, valamilyen saját célból számol a magyar irodalmi körökben kialakult feszült helyzettel. Nemrég a misszió harminc magyar írónak személyesen küldte meg Kardelj Oslóban elmondott beszédének szövegét. Ezt a brosúrát leginkább a jobbos, pártellenes nézeteket valló írók kapták meg. A jugoszlávok sem neki, sem Barabásnak nem küldték meg azt.

Zárásként Gergely elmondta, hogy náluk, az Írószövetségben, ahogy mondani szokták, „sok a párttag, de kevés a kommunista”. A Szövetségnek 300 tagja van, közülük 120-an tagjai az MDP-nek. A Szövetség pártszervezete, az adminisztratív dolgozókkal együtt körülbelül 160 párttagot számlál. Ő, Gergely, személyesen úgy véli, hogy az írók között kevesebb, mint harminc, a párt iránt elkötelezett kommunista van. A többiek a fordulat évei után befészkeltek magukat a pártba és semmilyen mértékben nem szakadtak el a burzsoá, nyárspolgári nézeteiktől.

Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára

B. Gorbacsov
Hiteles:¹¹⁸

V. L. – 2 a Tájékoztatási Bizottságnak¹¹⁹

¹¹⁴ Hámos György (1910–1976): író, újságíró. 1951–1953-ban az Országos Béketanács munkatársa, 1955–1956-ban az *Irodalmi Újság* felelős-, majd főszerkesztője. 1956-ban, a szept. 17-i lapszám megjelenése kapcsán váltották le posztjáról. 1958-tól a *Filmvilág* szerkesztője, 1964-től az *Élet és Irodalom* tévékritikusa. Kossuth-díjas (1951), József Attila-díjas (1970).

¹¹⁵ Aczél Tamás és Méray Tibor úgy tudja, hogy ezen az ülésen, amelyet a lapszám elkobozása miatt szerveztek, Gergely Sándor – az irat szerinti elmondásával ellentétben – máshogy viszonyult a kérdéshez: ingadozott, és ő sem tartotta helyesnek ezt az intézkedést. Ld.: Aczél–Méray: i. m. 300.

¹¹⁶ Fekete Sándor (1927–2001): író, újságíró, irodalomtörténész. A Petőfi Politikai Tisztoképző Akadémián tanított (1948–1949), 1951-től a *Szabad Nép* munkatársa. Az 1956-os forradalmat elemző írásáért börtönbüntetésre ítélték, 1963-ban szabadult. 1963–1975 között az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, főként a reformkor irodalmát, és Petőfi Sándor életművét kutatta. 1976-tól az *Új Tükör* szerkesztője, majd 1986-tól 1989-ig főszerkesztője.

¹¹⁷ Barabás Tibor (1911–1984): író. 1946-tól a *Szabad Nép* kulturális rovatvezetője, 1946–1949 között, majd 1953-ban a Magyar Írók Szövetségének főtítkára, 1956–1959 között a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium Sajtóosztályának vezetője. József Attila-díjas (1950); Kossuth-díjas (1954). A *Rákóczi hadnagya* (1953) c. film forgatókönyvének írója.

¹¹⁸ Olvashatatlan kézjegy.

¹¹⁹ A SZU KÜM Tájékoztatási Bizottságáról van szó.

1955. X. 27.
SZKP KB
Szovjet Írószövetség

7.

**Mihail Zimjanyin, a Külügyminisztérium 4. Európai Osztálya vezetőjének átírata
Alekszej Szurkovnak¹²⁰, a Szovjet Írószövetség titkárának
Moszkva, 1955. október 28.
*Géptelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 124, l. 96.***

A Szovjetunió Külügyminisztériuma
4. Európai Osztály

Titkos. 1. sz. példány
1955. október 28.

A. J. Szurkov elvtársnak, a Szovjet Írószövetség titkárának

Mellékelten megküldöm Önnek tájékoztatásul a Szovjetunió magyarországi nagykövetsége másodtitkárának, B. V. Gorbacsov elvtársnak a feljegyzését a magyar íróval, Gergely Sándorral folytatott megbeszéléséről, melyben röviden ismerteti az Ehrenburg és Tyihonov elvtársak találkozóját magyar írók egy csoportjával, amikor Bécsbe tartva meg kellett állniuk Magyarországon.

Melléklet: 6 oldal.¹²¹

A Külügyminisztérium 4. Európai Osztályának vezetője

M. Zimjanyin

2/I. G.¹²²/Tájékoztató Bizottság¹²³
55. X. 27.

8.

**Ilja Ehrenburg levele Mihail Szuszlovnak, az SZKP KB titkárának a magyar írókkal folytatott budapesti beszélgetésén elhangzottakról
Moszkva, 1955. december 8.
*Géptelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 67–67ob.*¹²⁴**

*Polikarpov elvtársnak. M. Szuszlov.*¹²⁵

Tisztelt Mihail Andrejevics!
1955. december 8.¹²⁶

Moszkva,

¹²⁰ Szurkov, Alekszej Alekszandrovics (1899–1983): szovjet-orosz költő, újságíró, közéleti személy. Az SZKP Központi Ellenőrző Bizottságának tagja (1952–1956), a KB póttagja (1956–1966), több ízben a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának tagja. 1949-től a Szovjet Írószövetség titkára, első titkára (1953–1959).

¹²¹ Ld. a 6. sz. iratot.

¹²² A gépirónó monogramja.

¹²³ A KÜM Tájékoztató Bizottságáról van szó.

¹²⁴ Oroszul megjelent: *Apparat CK KPSZSZ i kultura 1953–1957*. I. m. 452–453.

¹²⁵ Kézírással az első lap fejlécének bal felső sarkában.

¹²⁶ A fejléccen az SZKP KB 1956. dec. 10-i érkeztető pecsétje látható.

Tudomásomra jutott, hogy az SZKP Központi Bizottságához eljutott egy jelentés arról a találkozóról, amely Ny. Sz. Tyihonov, köztem és magyar írók között zajlott, s amely megítélésem szerint helytelenül interpretálja a szavaimat.¹²⁷ Nekem úgy mondták el a történeteket, mintha én azt kértem volna, tekintsék példának legutóbbi elbeszélésemet, és tiltakoztam a „szerkesztő piros ceruzája” ellen.

Mindenekelőtt rá kell mutatnom, hogy Tyihonov elvtárs és én Bécsbe tartottunk a Béke Világtanács Irodájának ülésére, a rossz időjárási viszonyok miatt kénytelenek voltunk Budapesten tölteni az éjszakát. Megkértek bennünket arra, hogy vegyünk részt egy írókkal szervezendő találkozón, arra hivatkozással, hogy az írók körében egészségtelen léghő alakult ki.

Ugyanakkor engem senki nem figyelmeztetett, hogy novellám fordítását csak szolgálati használatra sokszorosították Magyarországon, és ily módon félig tiltottként kezelik a művemet. A találkozón több kérdést is feltettek nekem, amelyek főként az *Olvadás*ról írt kritikákkal kapcsolatosak, amelyekre ugyanazt válaszoltam, amit a kongresszuson és a *Lityerturnaja Gazetában*.¹²⁸ Azt, hogy milyen formában adták ki az *Olvadást* Magyarországon, csak a találkozón tudtam meg. Könnyen lehet, hogy egyes kérdések provokatívak voltak, amit én nem érttem, amire én nem jöttem rá, hiszen nem ismertem sem a helyzetet, sem a jelenlévőket. Az író munkájáról és a szerkesztő szerepéről beszélve azt mondtam, ahogy ezt többször le is írtam, hogy nem szeretem, amikor a szerkesztő kék vagy piros ceruzája túlságosan könnyen fog, vagyis kihúzza a szokatlanul friss karaktert vagy élő fordulatot. Magától értetődik, hogy a ceruzáról beszélve nem tulajdonítottam a „piros” szónak azt a jelentést, amit szerintem például az amerikai újságírók tulajdonítani fognak.

A beszélgetés végén felhívtam az összes író, hogy harcoljanak a közös ügyünkért, és Illés Béla elvtárs, aki egyeztetett velem a találkozó előtt, azt mondta, hogy ez a felhívásom segíteni fog a kommunista íróknak. Úgy gondolom, amennyiben egyik vagy másik kijelentésem ürügyet adhatott arra, hogy félremagyarázzák, amit mondtam, akkor a találkozón jelen lévő magyar kommunista elvtársak kérdéseket tehetek volna fel nekem és eloszlathatták volna a félreértéseket, ahelyett, hogy végül szerintem mélyen igazságtalan és sértő vádak fogalmazzanak meg velem szemben.

Szükségeseknek éreztem, hogy mindezt a tudomására hozzam.¹²⁹

Tisztelettel: Ilja Ehrenburg

¹²⁷ Ld. a 6. sz. iratot.

¹²⁸ Ehrenburg elsősorban a Konsztantyin Szimonov által írt, ugyancsak az *Inosztarnaja Lityeratura* hasábjain megjelent kritikára reagált. Szimonov kritikájának lényege abban állt, hogy Ehrenburg azonosul a novella negatív hőisével, Vologya Puhovval, akit a társadalom áldozataként mutat be, s ezzel burkoltan éles bírálatban részesíti a teljes szovjet irodalmi-művészeti életet. Ehrenburg ezzel szemben azt állította, hogy nem azonosul ezzel a szereplőjével, s művében nem volt célja értékítéletet alkotni a szovjet művészeti élet teljes spektrumáról, ezért Szimonov teljesen elferdíti az ő alkotói szándékait. Szimonov kritikáját ld.: K. Szimonov: Novaja povesztija Ilji Erenburga. *Lityerturnaja Gazeta*, 1954. júl. 17. 2–3.; K. Szimonov: Novaja povesztija Ilji Erenburga. *Lityerturnaja Gazeta*, 1954. júl. 20. Ehrenburg válaszára ld.: Ilja Erenburg: O sztatyje K. Szimonova. *Lityerturnaja Gazeta*, 1954. aug. 3. 3. Ehrenburg a Szovjet Írók II. Kongresszusán, 1954. dec. 19-én szólalt fel. Beszédét teljes terjedelemben közölte a *Lityerturnaja Gazeta*. Elismerte, hogy az *Oladás* nem tökéletes és nem teljes mű, de elfogadhatatlannak nevezte, hogy a kritika önkényesen határozza meg egyes szerzők műveiben, hogy ki a negatív és a pozitív hős. Ld.: Vtoroj vszjeszozujnij szjezd szovjetszkij piszatyalej. Rees I. Erenburga. *Lityerturnaja Gazeta*, 1954. dec. 20. 3–4.

¹²⁹ A KB reakcióját illetően ld. a 9. sz. iratot.

9.

Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének szolgálati feljegyzése az SZKP Központi Bizottsága számára az Ilja Ehrenburg és magyar írók közti budapesti találkozón elhangzottakról

Moszkva, 1956. január 4.

*Gévelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 68–70.*¹³⁰

Egyetértek

*Javaslom, hogy Polikarpov és Rjurikov elvtársak legyenek megbízva azzal, hogy beszéljessenek el erről [Ilja Ehrenburggal – S. A.]. D. Sepilov. 1956. I. 23.*¹³¹

Az SZKP Központi Bizottságának

Ilja Ehrenburg levelet küldött az SZKP Központi Bizottságának,¹³² melyben azt mondja, hogy tudomására jutott, hogy az SZKP Központi Bizottságához eljutott egy feljegyzés arról a budapesti találkozóról, amelyen ő, Nyikolaj Tyihonov és magyar írók vettek részt, s amely helytelenül magyarázza a kijelentéseit.¹³³

Az Ilja Ehrenburg, Nyikolaj Tyihonov és magyar írók közötti 1955. októberi magyarországi találkozóról van szó, amely akkor jött létre, amikor előbbieket Bécs felé tartva Budapesten kényszerleszállást hajtott végre. Rákosi elvtárs kérésére, aki arra számított, hogy a magyar írók találkozója a szovjet irodalom képviselőivel pozitív hatást gyakorol majd, Tyihonov és Ehrenburg elvtársak magyar irodalmárok nagy csoportja előtt szerepeltek és a szovjet irodalom fejlődéséről és a Szovjet Írószövetség munkájáról ejtettek szót.

Ahogy a budapesti szovjet nagykövetség SZKP Központi Bizottságához eljutott feljegyzéséből kiténik,¹³⁴ Ehrenburg ezen a beszélgetésen olyan kijelentéseket engedett meg, amelyeket a magyar irodalom jobboldali pártellenes szárnyának hívei arra használtak fel, hogy igazolják vele álláspontjukat. Amikor például arra a kérdésre válaszolt, hogy mi az összefüggés az irodalom ideológiai irányítása és az alkotói szabadság között, Ehrenburg kijelentette, hogy a világon a legkevésbé szereti a szerkesztő piros és kék ceruzáját, és hogy nem ért egyet az *Olvasásnak* a szovjet sajtóban megjelent kritikájával, és a második részt írja. Ehrenburg ironikusan beszélt az úgynevezett „társadalmi megrendelésről”, a munkások írókkal szembeni abbéli elvárásairól, hogy könyveket írjanak róluk, túlozva és lekicsinylően jellemezte a szovjet termelési regényt. Ehrenburg kijelentéseit nihilista hozzáállás hatotta át a szovjet irodalom fejlődésének minden tapasztalata iránt.

Nyikolaj Tyihonov és Ehrenburg találkozására a magyar írókkal feszült légkörben került sor, egy nappal azt követően, hogy a Magyar Írók Szövetsége vezetőségé-

¹³⁰ Oroszul megjelent: *Apparat CK KPSZSZ i kultura 1953–1957*. I. m. 466–469.

¹³¹ Kézírásos bejegyzés az első oldal bal hasábjában. Sepilov, Dmitrij Trofimovics (1905–1995): szovjet politikus, közigazdász, akadémikus. A Pravda főszerkesztője (1952–1956), az SZKP KB titkára (1955–1957), a Szovjetunió külügyminisztere (1956–1957). 1957-ben Molotovval, Malenkovval és Kaganoviccsal együtt megszavazta Hruscsov felmentését az SZKP főtitkári tisztségéből, s miután Hruscsov kerekedett felül a hatalmi harcban, Sepilovot összes tisztségétől megfosztották.

¹³² Ld. a 8. sz. iratot.

¹³³ Ld. a 6. sz. iratot.

¹³⁴ Ld. a 6. sz. iratot.

nek hét tagja kijelentette, hogy nem ért egyet a párt irodalompolitikájával és kivonultak a vezetőségből.¹³⁵ Ehrenburg elégedetlenkedő, hatásvadász kijelentéseit ezért hatalmas tapssal fogadták a jobboldali kispolgári szárny hívei és érvként használták fel az „alkotói szabadság” védelmében, a párt irodalompolitikájának ideológiájával szemben.

Ehrenburg elvtárs azzal magyarázza a beszélgetés jellegét és a szavaira adott reakciókat, hogy nem ismerte kellően a magyar irodalomban kialakult egészségtelen légkört, és nem gyanította, hogy a neki feltett kérdések provokatív jellegűek.

Ezzel kapcsolatban emlékeztetni lehet arra, hogy Ehrenburg, más helyzetben többször szerepelt és tett hasonló jellegű kijelentést külföldi írók és művészek előtt.

1954 májusában Ilja Ehrenburg a Francia Írók Nemzeti Bizottságában, Párizsban előadást tartott irodalmi kérdésekről. Ott ugyanúgy túlzóan jellemezte a termelési témájú szovjet regényeket (Budapesten Ehrenburg megismételte és még maróbbra élezte ki a nézeteit), nihilista módon nyilatkozott a szovjet kritikáról és irodalomról, semmilyen pozitív és tanulságos oldalára nem mutatott rá.

1955 októberében Ehrenburg találkozott David Alfaro Siqueiros¹³⁶ mexikói haladó festővel. Ahogy később Siqueiros elmondta a Moszkvai Művészek Szövetségében tartott előadásában, Ehrenburg kijelentette, őt és néhány más barátját fásaszítja a propagandisztikus művészet.

Ehrenburg nem titkolja, hogy a kortárs burzsoá dekadens és formalista művészet híve. Az Inosztrannaja Lityeratura szerkesztőbizottságának tagjaként 1955 elején igyekezett ráerőltetni saját szempontjait a lap szerkesztőségére, és elérni azt, hogy annak megfelelően töltsék meg a lap hasábjait. A szerkesztőbizottság ülésén Ehrenburg határtalan lelkesedésének adott hangot Hemingway *Az öreg halász és a tenger* című naturalista és szárnyaszegett elbeszélése kapcsán (Ehrenburg véleménye szerint annak „még gyenge pontjai is erősebbek azoknál a középszerű dolgoknál, amelyek a lapokban nyomtatásban megjelennek”). Ehrenburg Faulkner¹³⁷ ajánlotta valódi író gyanánt, akinek alkotásai végtelenen formalisták és komorak, és Mauriac-ot, a francia reakciós katolikus író. Sok haladó irodalmi műről és a nálunk széles körben ismert élvonalbeli írókról pesszimistán, szkeptikusan és lenézően beszélt. André Stil¹³⁸ realista, erős eszmei mondanivalót hordozó regényeiről Ehrenburg a burzsoá esztétákhoz hasonlóan úgy nyilatkozik, mint az irodalom „szörnyű jelenségéről”, Roger Vailland¹³⁹ *Foster ezredes bűnösnek vallja magát* című darabját, amely leleplezi az amerikai agressziót Koreában, silánynak és förtelmesnek nevezte, a népi demokratikus országok íróinak regényeit és elbeszéléseit Ehrenburg folyton rossznak véli, amelyek méltatlanok arra, hogy az Inosztrannaja Lityeratura oldalain megjelentessék őket.

Annak jeléül, hogy nem ért egyet a lap irányultságával, amely nem felelt meg a szándékainak, Ehrenburg kilépett a szerkesztőségből.

¹³⁵ Erre ld. a 109. sz. lábjegyzetet.

¹³⁶ David Alfaro Siqueiros (1896–1974): mexikói marxista festő, a Mexikói Kommunista Párt tagja, 1940-ben részt vett a Trockij elleni merénylet megszervezésében.

¹³⁷ William Faulkner (1897–1962): Nobel-díjas (1949) amerikai regényíró, novellistáról van szó.

¹³⁸ Stil, André (1921–2004): francia novellista, költő, lapszerkesztő, kommunista politikus. 1940-ben lépett be az FKP-ba, amelynek élete végéig lojális tagja maradt. 1950–1970 között az FKP KB tagja, 1956-ig a párt lapjának, a *L'Humanité*-nek a szerkesztője. Az 1956-os forradalom leverését, a szovjet csapatok bevonulását *Budapest újból mosolyog* c. cikkében üdvözölte.

¹³⁹ Roger Vailland (1907–1965) francia író, publicista, forgatókönyvíróról van szó. 1952-től az FKP tagja, de a magyarországi forradalom leverése után eltávolodik a kommunista párttól.

Ehrenburg különféle külföldi szereplésein és a külföldi művészekkel folytatott találkozási során nyílt vagy burkolt formában terjeszti nézeteit. Úgy, hogy eközben a gondolataira úgy tekintenek, mint a szovjet irodalom, a Szovjet Írószövetség hiteles képviselőjének véleményére. Így az ehhez hasonló szereplések alkalmasak arra, hogy kárt tegyenek a szovjet irodalomnak és a szovjet esztétikai gondolkodásnak a külföldi irodalom és művészetek fejlődésére gyakorolt hatásában.

Célszerűnek vélnék Ehrenburg elvtárs bekérését az SZKP Központi Bizottságába, és felhívni a figyelmét arra, hogy megengedhetetlenek a külföldi irodalom és művészetek képviselőivel folytatott beszélgetések során kifejtett nézetei, amelyek összeegyeztethetetlenek pártunk ideológiájával és politikájával az irodalom és művészetek terén.

SZKP KB Kulturális Osztályának vezetője
Osztály Szektorvezetője
1956. I. 4.

D. Polikarpov
V. Ivanov

*SZKP KB. Az SZKP KB titkárai által adott utasításoknak megfelelően elbeszélgettünk Ehrenburg elvtárssal a feljegyzésben foglalt kérdésekről. 1956. IX. 4. D. Polikarpov Irattárba. V. Gorbunov. 1956. IX. 6.*¹⁴⁰

Rövidítések jegyzéke

BSZSZK	Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
FKP	Francia Kommunista Párt
KB	Központi Bizottság
KGB	Komitet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztjy (Állambiztonsági Bizottság)
KMP	Kommunisták Magyarországi Pártja
KÜM	Külügyminisztérium
KP	Kommunista Párt
KV	Központi Vezetőség
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MKP	Magyar Kommunista Pártja
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
OSZSZK	Oroszországi Szovjet Szocialista Köztársaság
PB	Politikai Bizottság
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
RAPP	Rosszijszkaja Asszociacija Proletarszkij Piszatyeljej (Proletárirók Oroszországi Egyesülete)
RGALI	Rosszijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Lityeraturi i Iszkussztva (Oroszországi Állami Irodalmi és Művészeti Levéltár)
RGANI	Rosszijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Novejsej Isztorii (Oroszországi Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár)
SZKP	Szovjetunió Kommunista Pártja

¹⁴⁰ Az utolsó oldalon, a lap alján olvasható kézírásos záradékok.

SZU	Szovjetunió
TKO	Tudományos és Kulturális Osztály
VOKSZ	Vszeszojuznoe Obscsesztvo Kulturnih Szvjazej sz Zagranycej (Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Össz-szövetségi Társasága)
c.	című
f.	fond
gy.	gyelo (ügyirat)
l.	liszt (lap)
ob.	oborot (hátlap)
op.	opisz (levéltári állag raktári jegyzéke)
sz.	szám, számú